คุณแม่และพวกเราลูกๆ ก็ตามคุณพ่อไปเป็นหาง เพราะบ้านเราอยู่ริมแม่น้ำแม่กลอง ตรงข้ามกับตัวจังหวัดใกล้ทางด้านทะเล จึงมิได้ปลูกผลหมากรากไม้ อันให้เงาร่มรื่น เช่น บ้านคุณลุงเทียน... หากแต่มีอย่างหนึ่งที่เหมือนกัน คือ...ยามค่ำจะมีเจ้าตัว "หิ่งห้อย" นับแสนๆ ตัว เกาะอยู่ตามใบและต้นลำพู ส่องแสงวับๆ สว่างวาบอยู่ริมน้ำ...น่าดูนัก ปัจจุบันนี้ก็ยังเป็นจุดขายในการท่องเที่ยวของเมืองสมุทรสงคราม

เมื่อกราบคุณลุงหลวงฯกันทั่วหน้าแล้ว คุณแม่ก็พาพวกเราเดินตามหาคุณพี่บรรเลง บุตรสาวคนที่ ๒ ของคุณลุงฯ ซึ่งกำลังประกอบอาหารอยู่ในครัวใหญ่ คุณพี่บรรเลงทักว่า

"คุณอาว์..มาถึงตั้งแต่เมื่อไหร่คะ? เดินมาหรือมาเรือ"

"อาว์เดินลัดสวนมาค่ะคุณเลง ไม่ชอบนั่งเรือ เพราะว่ายน้ำไม่เป็น "

"คุณอาว์หอบอะไรมามาเยอะแยะคะ? "

"ปลาทูเลาเค็มยังไงคะ ปูทะเลไข่แน่นๆ แล้วก็หอยพิมพ์ เห็นคุณเลงชอบทำกับข้าวเลยหามาฝาก"

"ขอบคุณค่ะคุณอาว์ นี่น้องๆ ชื่ออะไรกันบ้างคะ ? "

คุณแม่ก็แนะนำลูกๆ เป็นรายตัว......ดิฉันไม่สู้จะแปลกใจเท่าใดนัก ที่คุณพี่บรรเลงเรียกพวกเราว่า "น้อง" ทั้งๆ ที่อายุพวกเราก็เท่าๆ กับลูกของคุณพี่บรรเลง เพราะคุณแม่เล่าให้ฟังก่อนไปพบคุณพี่ลูกๆ ของคุณลุงฯ ว่า

คุณหลวงฯ ท่านแต่งงานเร็ว เมื่ออายุเพียง ๑๙ ปี ส่วนคุณพ่อแต่งงานกับคุณแม่เมื่อมีอายุได้ ๔๒ ปี และแก่กว่าคุณแม่ถึง ๒๐ กว่าปี พวกเราน้องๆ จึงมีวัยห่างจากคุณพี่บรรเลง ถึง ๒๐ กว่าปี ...อันเป็นที่กังขากันทั่วไป เมื่อได้ยินการเรียกขานคุณพี่ๆ ทั้งหลาย

คุณแม่ของดิฉันมักจะชอบคุยกับคุณพี่บรรเลงนานๆ เพราะเป็นคนคุยสนุก ภายหลังคุณแม่จะเล่าให้ลูกๆ ฟังว่า

"คุณเลงเป็นคนใจนักเลง พูดจาฉะฉาน ชอบหรือไม่ชอบก็จะพูดตรงๆ ดูง่าย น่ารักดี"

ข้อสำคัญ...คุณพี่บรรเลงชอบทำกับข้าวและขนมนมเนย เหมือนคุณแม่ เลยถูกอกถูกใจกันเป็นพิเศษ

ตลอดเวลาที่หลบลูกระเบิดอยู่ที่ "แม่กลอง" คุณพี่ๆ อาทิ คุณหญิงชื้น, คุณพี่บรรเลง, คุณพี่เพิร์ม (ภัลลิกา), คุณพี่อึ้ง (ชัชวาลย์) มักจะขึ้นๆ ล่องๆ ระหว่างกรุงเทพฯ กับสมุทรสงครามอยู่เสมอ ยามเมื่อเรือบินห่างหายจากการทิ้งระเบิด ก็จะแวะไปตรวจตราบ้านที่ "บ้านบาตร" ว่ายังอยู่ดีหรือไม่ สมัยนั้น บ้านเมืองก็ยังไม่เจริญ สะพานข้ามแม่น้ำไม่มี ถนนหนทางยังตัดไปไม่ถึง จึงต้องเดินทางเข้ากรุงเทพฯ โดยใช้รถไฟเท่านั้น

คุณพี่ๆ จะมาแวะที่บ้านของเราทุกครั้ง เพื่อรอขึ้นขบวนรถไฟเข้ากรุงเทพฯ คุณแม่ก็จะให้บริวารหุงหาอาหารไว้รับรองคุณพี่ๆ ให้รับประทานอิ่มก่อนขึ้นรถไฟ ซึ่งล้วนแต่ กุ้ง หอย ปู ปลา สดๆ จากทะเล ดังนั้นในวงอาหาร ซึ่งดิฉันจะนั่งเล่นอยู่ใกล้ๆก็มักจะได้ยินเสียงคุณพี่บรรเลง ซักถามการทำอาหารยอดนิยมเมืองสมุทรฯ จากคุณแม่อยู่แจ้วๆ ส่วนคุณพี่ชื้นจะเป็นฝ่ายฟังเงียบๆ มากกว่า คุณพี่เพิร์มก็จะชอบอ่านหนังสือไม่ค่อยพูดจา ส่วนคุณพี่อึ้งนั้น มักจะพูดคุยหยอกล้อพวกเราน้องเล็กๆ อย่างสนุกสนาน ....คุณแม่ถึงกับออกปากว่า

"ลูกสาวจางวางศร ๔ คน ๔ แบบ ไม่ซ้ำกัน"

คุณพี่บรรเลงมักจะเอื้ออาทรใครต่อใครอยู่เสมอ จนเป็นที่กล่าวกันว่า...ลูกหลานคนไหนมีความทุกข์หรือเดือดร้อนเรื่องใดก็มักจะมาปรึกษา แล้วคุณพี่บรรเลงก็จะคลี่คลายให้อยู่เสมอ คุณพี่บรรเลงเป็นคนรักพี่รักน้องและเมตตาลูกหลาน ผู้ที่สืบทอดนิสัยใจคอมาได้เกือบทั้งหมดก็คือลูกสาวคนโต

"คุณอี๊ด" หรือ มาลินี สาคริก นั่นเอง

คุณพี่บรรเลง เจริญรอยสืบสานทางดนตรีของท่านบิดาต่อมาร่วมกับพี่น้องและศิษย์ของคุณลุงหลวงฯก่อตั้งมูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ(ศร ศิลปบรรเลง) โดยใช้บ้านของคุณพี่บรรเลง เป็นสถานที่ตั้งของมูลนิธิฯ และที่สอนดนตรีไทย จนมีลูกศิษย์ลูกหาที่มีฝีมือได้รับการยกย่องทั่วทุกสารทิศ

แม้คุณพี่บรรเลงจะจากโลกนี้ไป แต่ผลงานของคุณพี่ยังคงอยู่ตลอดไป จากการสืบทอดของลูกๆ และหลานๆ ยามมีชีวิตอยู่ก็ได้ปรากฏแต่คุณงามความดี แม้ยามจากไปก็ยังฝาก"ผลงาน"ให้เห็นเป็นรูปธรรมอยู่จนบัดนี้

ด้วยกุศลผลแห่งคุณความดีที่ทำไว้ขอจงดลบันดาลให้ "คุณพี่บรรเลง" ที่รักและเคารพ ได้ไปสู่สุขคติในสรวงสวรรค์ อันมีแต่เสียงดนตรีขับขาน สมดังชื่อของคุณพี่ตลอดไปในภพใหม่ เทอญ

อารีย์ จันเกษม (นักดนตรี)

กราบดวงวิญญาณ
คุณแม่บรรเลง สาคริก

ในฐานะที่ผมเป็นลูกคนโตของพ่อ พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง "พ่อ" มีลูกทั้งหมดจากภรรยา ๓ คน คนแรกคือแม่ผมซึ่งมีลูกด้วยกัน ๖ คน เป็นผู้ชายล้วน แต่น้องคนรองจากผมเสียชีวิตเมื่ออายุเพียงขวบเดียว จึงเหลือ ๕ คน และผมเป็นลูกคนโตที่พ่อหวังอย่างยิ่งที่จะให้เป็นหลักของน้องๆ

พ่อมีความคิดที่เคยปรารภให้ผมได้ทราบจากแม่ในขณะที่ผมยังเป็นเด็กเล็กมาก แม่เล่าให้ฟังว่า พ่อพูดว่า "เขาเป็นลูกคนโต ถ้าเราเลี้ยงไว้เองจะทำให้เป็นที่พึ่งแก่น้องๆ ได้ยาก"

ดังนั้นผมจึงถูกแยกจากพ่อแม่ไปไว้โรงเรียนประจำ ถัดจากนั้นมาถึงช่วงที่สอง ยังได้ย้ายไปฝากไว้ในครอบครัวของผู้ที่พ่อให้ความเคารพมาก ทั้งนี้และทั้งนั้น เพราะ "พ่อ" ต้องการให้ลูกคนนี้ต่อสู้กับความลำบากยากเข็ญของชีวิตด้วยตนเอง ซึ่งถือว่าเป็นพื้นฐานการศึกษาที่สำคัญที่สุด พ่อคงหวังที่จะให้ผมเป็นผู้นำในด้านจริยธรรมแก่บรรดาน้องๆ

ถัดมาอีกช่วงหนึ่งผมได้มีโอกาสอยู่ใกล้ชิดกับคุณแม่บรรเลง สาคริก ขณะที่อายุของผมผ่าน ๑๒ ขวบมาได้ไม่นาน ท่านเป็น "แม่" อีกคนหนึ่งของผม และท่านก็มีบุตรของท่านซึ่งเป็นสายเลือดพ่อเดียวกันกับผม ติดตามมาอีก ๔ คน เป็นผู้หญิง ๒ คน และผู้ชาย ๒ คน นอกจากนี้ยังมีน้องสาวจากแม่คนสุดท้าย ตามมาด้วยอีกคนหนึ่ง รวมทั้งหมด ๑๐ คน ด้วยกัน

ผมถือว่าชีวิตคนเรานับแต่เริ่มเกิดมาแต่ละคนก็มาคนเดียว การที่มาพบกันได้ถือว่าเป็นบุญอยู่แล้ว ยิ่งได้มาอยู่ในครอบครัวเดียวกันและทำหน้าที่เป็น "แม่" อีกคนหนึ่งของผมด้วยก็นับเป็นกุศลอย่างยิ่ง

สิ่งที่พ่อเคยพูดกับแม่เพื่อฝากเป็นความหวังเอาไว้ก็คือต้องการให้ลูกคนโตเป็นหลักแก่น้องๆ ทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผมเป็นคนมีนิสัยรับผิดชอบอยู่ในส่วนลึกของหัวใจตัวเองมาตั้งแต่เล็ก ทั้งนี้และทั้งนั้น เหตุดังกล่าวเกิดจากรากฐานจิตใจที่แข็งแกร่ง ทำให้ฝ่าฟันปัญหาทั้งหนักและเบามาได้ทุกเรื่อง

ผมมีบุญที่ได้มีโอกาสอยู่กับ "คุณแม่บรรเลง" ตั้งแต่อายุ ๑๓ ขวบ จนกระทั่งถึง ๒๕ ขวบ แม้ช่วงหลังๆ อาจต้องแยกไปศึกษาหาความรู้ในสถาบันการศึกษา ซึ่งอยู่ต่างจังหวัด จึงทำให้ต้องเดินทางไปๆ มาๆ ยิ่งช่วงระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพา ซึ่ง "บ้าน" ที่ถนนเศรษฐศิริของเราถูกลูกระเบิดจากเครื่องบินข้าศึก ทำให้ครอบครัวต้องอพยพย้ายไปอยู่ที่ อำเภอมหาชัย จังหวัดสมุทรสาคร

แม้ช่วงชีวิตนั้นผมกำลังเรียนอยู่ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน จำเป็นต้องอยู่หอพักตามกฎระเบียบ แต่ก็ได้รับอนุญาตเป็นพิเศษให้กลับบ้านได้ในช่วงเย็นๆ ค่ำๆ ผมจึงต้องเดินทางจากมหา

วิทยาลัยเกษตรฯ ไป-กลับมหาชัยเป็นประจำทุกวัน ช่วงเวลานั้นน้องสาวของผม ลูกคนที่สามของคุณแม่บรรเลง (ผศ.เพียงเพ็ญ พานิชพัฒน์) ยังมีอายุน้อยมาก

สัจธรรมของชีวิตเราแต่ละคน หากตกอยู่ในสภาพที่เกิดปัญหาหนักร่วมกัน ยิ่งทำให้มีใจสัมพันธ์ใกล้ชิดซึ่งกันและกันมากขึ้น ผมคิดว่าความผูกพันระหว่างตัวเองร่วมกับความรู้สึกรับผิดชอบต่อน้องๆ ทุกคน และรำลึกถึงพระคุณของพ่อร่วมด้วย เป็นพลังมหาศาลที่สามารถผูกพันความรู้สึกประทับใจ ซึ่งกันและกันไว้อย่างแนบแน่น

ผมจบจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. ๒๔๙๐ เมื่อมีอายุได้ ๒๕ ปี และเข้าพิธีมงคลสมรสกับคุณกัลยา สาคริก (มนตริวัต) หลังจากนั้นได้ไปกราบลาคุณพ่อคุณแม่ เพื่อออกเดินทางไปรับราชการ โดยมุ่งมั่นสนองพระคุณแก่แผ่นดิน ผมจึงลงไปสัมผัสกับกลุ่มคนที่เป็นรากฐานของแผ่นดินในระดับล่าง แทนการคิดเอาตัวรอดด้วยการขึ้นไปอยู่ในระดับสูงด้านบน ผมเป็นคนไม่สนใจกับเรื่องลาภยศสรรเสริญ รวมทั้งเครื่องประดับนานาชนิด ซึ่งในประเด็นนี้ทำให้มองเห็นได้ว่า มีความรักศักดิ์ศรีแห่งตนเหนือสิ่งอื่นใดทั้งหมด

เราทั้งสองได้ไปกราบลาคุณพ่อและคุณแม่บรรเลง พร้อมทั้งขอพรจากท่าน หลังจากนั้นเมื่อมีโอกาสเข้ากรุงเทพฯ เมื่อใด เราก็มากราบคารวะท่านทุกครั้ง

ต่อมาอีกช่วงหนึ่ง ผมและครอบครัวถูกทางราชการสั่งย้ายให้เข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ ทั้งนี้และทั้งนั้นเนื่องจากมีผู้รู้สึกชื่นชมในผลงาน ฯลฯ แต่ผมก็ไม่ลืมคุณค่าของชีวิตที่เห็นความสำคัญของพื้นดินมาตลอด ผมจึงมุ่งมั่นทำงานหนักมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ และเมื่อมีเวลาว่างและโอกาสวันประเพณีของไทยก็จะมากราบคารวะ "คุณแม่บรรเลง" และ "พ่อ" อยู่เสมอมิได้ขาด

หวนกลับไปนึกถึงชีวิตในอดีต เมื่ออายุ ๑๓ ปี จนถึง ๒๕ ปี ที่ผมได้อยู่ใกล้ชิดกับ"คุณแม่บรรเลง" สิ่งที่ผมได้พบเห็นอย่างต่อเนื่อง คือผลงานที่เกิดจากการเป็น "ครู" ของท่านซึ่งคนทั่วไปเรียกท่านว่า คุณครูบรรเลง ผมได้พบเห็นบรรดาศิษย์ของ "คุณแม่บรรเลง" ผู้ให้ความเคารพรักและศรัทธาในตัวท่าน เข้ามาคารวะท่านเป็นช่วงๆ

และเนื่องจากใจของผมนั้นรู้สึกศรัทธาในความเป็น "ครู" ผู้มีคุณธรรมมาตลอดชีวิต โดยถือว่าเป็นพื้นฐานแห่งความสุขที่สำคัญอย่างยิ่ง ผมคิดว่าวิญญาณความเป็น "ครู" ของ "คุณแม่บรรเลง สาคริก" นั้น เท่าที่ได้ปรากฏแก่บรรดาจิตใจศิษย์ทุกคน ที่หยั่งรู้ได้ถึงความจริงย่อมเป็นสักขีพยานอย่างสำคัญ นอกจากนั้น ยังมีผลสืบสานต่อเนื่องถึงบรรดาน้องๆ ของผมอย่างทั่วถึงอีกด้วย

สิ่งที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ นับได้ว่าเป็นกุศลผลบุญที่คุณแม่บรรเลง สาคริก ได้สั่งสมมาแล้วเป็นเวลานาน ดังนั้นการจากไปอย่างไม่มีวันกลับของท่านครั้งนี้ ดวงวิญญาณของท่านคงมีโอกาสพบแต่กรรมดี ซึ่งมีผลสนองความสุขให้เพิ่มมากยิ่งขึ้นในสัมปรายภพ

ระพี สาคริก

กราบ "น้าเลง-ป้าเลง" ผู้มีพระคุณ

"น้าเลง-ป้าเลง" ของลูกหลานเป็นน้องสาวของคุณหญิงชิ้น ศิลปบรรเลง คุณแม่ของดิฉัน ซึ่งเป็นบุตรสาวคนโตของ "คุณตา" หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) กับ "คุณยายใหญ่" นางประดิษฐไพเราะ (โชติ ศิลปบรรเลง)

น้าเลงเป็นน้องสาวคนถัดจากคุณแม่ มีอายุไล่เลี่ยกัน จึงเป็นพี่น้องคู่ที่รักใคร่สนิทสนมกันมากเป็นพิเศษ เนื่องเพราะน้องๆ คนต่อๆ มาอีก ๖ คน จากทั้งคุณยายใหญ่และคุณยายเล็ก (นางฟู ศิลปบรรเลง) มีอายุห่างออกไปมาก อีกทั้งเป็นผู้ชายเสียเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นดิฉันจึงเป็น "หลานน้า" คนเดียวของ "น้าเลง" หลานคนอื่นๆ เรียกท่านว่า "ป้าเลง" มีบางบ้านที่เรียกท่านว่า "คุณแม่เลง" เช่น ลูกๆ ทั้ง ๕ คน ของป้าอบ-นางผะอบ อนันตศัพท์ (หุราพันธุ์)

ลูกๆ หลานๆ ชั้นพวกเราล้วนได้ยินได้ฟังวีรกรรมร่วมกันของ "พี่จิ้น-คุณเลง" ในวัยเด็กตลอดมาจนถึงวัยชรา เป็นเรื่องเล่าขานให้ฟังกันต่อมาอย่างสนุกสนานหลายเรื่อง มิหนำซ้ำ "พี่จิ้น-คุณเลง" ต่างมีลูกสาวที่เกิดเดือนเดียวปีเดียวกันอีก ห่างกันเพียงไม่กี่วัน คือเดียว (รศ.มธุรส วิสุทธกุล) และแอ๊ (ผศ.เพียงเพ็ญ พานิชพัฒน์) เราเติบโตคู่กันมาเป็นลูกพี่ลูกน้องที่รักใคร่สนิทสนมกลมเกลียวกันตั้งแต่เล็กจนโต แถมเมื่อมีอายุมากขึ้นเราสองคนก็ยิ่งมีรูปร่างหน้าตาคล้ายกันมาก เหมือนฝาแฝด จนคนทักผิดทักถูกเรื่อยมา

เดียวรู้สึกเหมือนเป็นลูกของน้าเลงคนหนึ่ง และรักน้าเลงมากเหมือนกับ "คุณแม่" ของเดียวเอง ทั้งยังรู้สึกว่าเป็นหลานรักของ "น้าเลง" ด้วยเหมือนกัน คุณแม่ของเดียวหรือป้าจิ้น ก็รักและอนาทรลูกๆ ของ "น้าเลง" ทุกคนเป็นพิเศษ โดยเฉพาะพี่อี๊ด (มาลินี สาคริก) นั้นเป็น "หลานรัก" เพราะมีอุปนิสัยใจคอเอื้อเฟื้อมีความเสียสละต่อพี่น้องและผู้อื่นรอบข้าง เป็นพิมพ์เดียวกับคุณหญิงชิ้น ศิลปบรรเลง เลยทีเดียว

น้าเลงเป็นผู้มีพระคุณของพวกเราลูกหลานรุ่นเยาว์ เพราะท่านเป็นผู้มีอุปการคุณดูแลเรื่องการศึกษาเล่าเรียนของลูกหลานทุกคนหมดลูกหลานผู้หญิงเกือบทุกคนได้เข้าเรียนที่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัยตั้งแต่ชั้นประถมจนจบการศึกษาชั้นสูงสุด ทั้งนี้เพราะ "น้าเลง" เป็นอาจารย์เก่าแก่ผู้มีคุณประโยชน์ต่อ

โรงเรียนฯ และได้ทำชื่อเสียงด้านการละครและดนตรีให้แก่โรงเรียนสวนสุนันทาไว้มากมาย โดยเฉพาะในสมัยที่ คุณหญิงกรองแก้ว ปทุมานนท์ เป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย และต่อมาเป็นผู้อำนวยการวิทยาลัยครูสวนสุนันทา ท่านได้สนับสนุนให้อาจารย์บรรเลงเป็นผู้ริเริ่มและดำเนินการจัดแสดงละครโรงเรียนหลายต่อหลายเรื่อง เช่น เรื่องศกุนตลา, ท้าวแสนปม, พระนล และ พระยศเกตุ เป็นต้น มีนักเรียนโรงเรียนต่างๆ มาชมการแสดงแน่นทุกรอบ น่าชื่นใจ สร้างรายได้ให้โรงเรียนฯนำมาพัฒนาการเรียนการสอนและสร้างอาคารเรียนให้มีความเจริญยิ่งขึ้นเป็นลำดับ พวกเราศิษย์โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัยต่างภาคภูมิใจที่ได้ตอบแทนบุญคุณของโรงเรียนฯ ร่วมสร้างชื่อเสียงให้โรงเรียน ตามแนวทางที่ "อาจารย์บรรเลง" วางไว้ด้วย

ในยุคนั้น "อาจารย์บรรเลง" ได้เชื้อเชิญครูอาจารย์ที่มีฝีมือชั้นยอดทางด้านนาฏศิลป์การละคร คือคุณครูลมุล ยมะคุปต์ (ภรรยาของคุณครูลงัด ยมะคุปต์ ศิษย์ของหลวงประดิษฐไพเราะฯ) มาเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชา และฝึกฝนการรำไทยให้แก่นักเรียนที่ได้รับคัดเลือกมาแสดงทั้งรุ่นเยาว์รุ่นใหญ่ "คุณครูลมุล" ท่านเป็นผู้คิดท่ารำตามแบบแผนโบราณสวยงาม สง่าเป็นมรดกทิ้งไว้แก่กรมศิลปากรหลายชุด เมื่อมาช่วยงานละครฯ ให้โรงเรียนสวนสุนันทาตามคำเชื้อเชิญของอาจารย์บรรเลง ท่านก็ได้สร้างสรรค์ "ชุดระบำ" ของชาติต่างๆ ให้แก่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัยด้วย อาทิ "ชุดระบำชวา" แบบอินโดนีเซีย ซึ่งมีการบรรเลงเพลงประกอบระบำชุดนี้ ด้วย "อังกะลุง" และ "ชุดฟ้อนม่านมุ้ยเชียงตา" แบบพม่า ซึ่งมีท่ารำทำนองเพลงและการแต่งตัวเป็นแบบพม่า "คุณครูลมุล ยมะคุปต์" ท่านเป็นผู้ที่สมควรได้รับการยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติอย่างยิ่ง...น่าเสียดายที่ท่านจากไปก่อนเวลาที่มีการพิจารณายกย่องกัน

อาจารย์บรรเลงมีสายตายาวไกล ให้โอกาสพวกเราได้ฝึกฝนเป็นศิษย์มีอาจารย์กับคุณครูลมุล ยมะคุปต์ และผู้ที่มีฝีมืออื่นๆ อีกหลายท่าน เช่น คุณครูเจริญจิต ภัทรเสวี, อาจารย์ ทองย้อย เครือวัลย์, อาจารย์ประทิน พวงสำลี, อาจารย์จรูญศรี วีระวานิช และอาจารย์ ศิริกุล วรบุตร ฯลฯ ส่วนฉากละครอันยิ่งใหญ่ตระการตาในช่วงระยะเวลาแรกนั้น เนรมิตขึ้นโดย อาจารย์เรวัต เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา (ในระยะหลังๆ โดยอาจารย์พิมล สายจันทร์ดี) ส่วนด้านการไฟฟ้า-แสง-เสียง นั้นคือ คุณอุดม (จากห้างกมลสุโกศล) ทั้งคุณเรวัตและคุณอุดม สองท่านนี้เป็นผู้ปกครองของนักเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัยที่อาสามาช่วยงานในละครทุกเรื่อง อีกทั้งเรขาลูกสาวคุณเรวัต และทัศนีย์ลูกสาวคุณอุดม ยังได้แสดง "ระบำ" ประกอบการแสดงละครของโรงเรียนสวนสุนันทา ร่วมกับลูกหลานของ "น้าเลง" ทุกปี ทำให้พวกเรารู้จักสนิทสนมกันอย่างยิ่ง

นักเรียนที่ได้ร่วมแสดงละครในยุคนั้นได้เรียนรู้ประสบการณ์หลายหลาก ทั้งความรู้ด้านวิชาการในชั้นเรียนควบคู่กับความรู้ ด้านศิลปวัฒนธรรมไทย ศิลปการแสดง และวิจิตรศิลป์ ตลอดจนศิลปะการจัดการตั้งแต่ระดับเล็กไปจนถึงระดับใหญ่ โดยอาศัยการทำงานเป็นกลุ่ม ด้วยความร่วมมือร่วมใจกัน มีความสามัคคีกันในหมู่คณะ เรื่องการศึกษาเล่าเรียนก็ไม่ได้ละทิ้ง หลายคนได้ศึกษาต่อในระดับสูงและประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานในเวลาต่อมา ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะได้รับการปลูกฝังโดยมีอาจารย์บรรเลงเป็นแบบอย่าง อาจารย์บรรเลงเป็นผู้นำที่ได้รับความสำเร็จดียิ่ง ในยุคนั้นเป็นยุคที่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัยรุ่งเรืองเป็นที่กล่าวขวัญในบรรดาโรงเรียนชั้นนำ โดยเฉพาะโรงเรียนในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการด้วยกัน และตั้งแต่นั้นมาโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย ที่ยิ่งเจริญก้าวไกลมากยิ่งขึ้นจนเป็นวิทยาลัยครูสวนสุนันทา และสถาบันราชภัฏสวนสุนันทาตามลำดับ และในอนาคตอันใกล้นี้ก็จะเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

การวางรากฐานเรื่องการศึกษาให้ลูกหลานได้มีโอกาสเล่าเรียนศึกษาที่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย เป็นอย่างดีนั้น ต้องยกพระคุณให้ "น้าเลง-ป้าเลง" แต่ผู้เดียว กล่าวโดยเฉพาะตัวดิฉันเองนั้น ท่านได้กรุณาเกื้อหนุนอนุเคราะห์ชี้นำตั้งแต่ระดับอนุบาลที่โรงเรียนอนุบาลละอออุทิศ จนถึงระดับอุดมศึกษาเลยทีเดียว "น้าเลง-ป้าเลง" สนับสนุนลูกหลานอย่างเต็มกำลัง จนเป็นผู้มีการศึกษาดีจากสถาบันชั้นนำของประเทศหมดทุกคน เมื่อเติบใหญ่ก็ได้รับใช้ทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติตามความสามารถ ในหลายสาขา ในหลายองค์กรและมหาวิทยาลัย พระคุณของท่านยังคงอยู่ในหัวใจของพวกเราเสมอตลอดไป

ในวาระนี้ ดิฉันขอเป็นตัวแทนของลูกหลานกราบคารวะท่านด้วยความกตัญญู ขอบุญกุศลที่ท่านได้ประกอบแต่กรรมดีมาตลอดชีวิต และบุญกุศลที่พวกเราปฏิบัติมาแล้วด้วยดี จงเป็นพลวปัจจัยน้อมนำให้ "น้าเลง-ป้าเลง" ที่เคารพรักยิ่งของพวกเรา สถิตอยู่ ณ สุคติภูมิ ด้วยเทอญ

ด้วยความเคารพรักและอาลัย
รศ.มธุรส วิสุทธกุล
ในนามลูกหลาน

ป้าเลง...
ป้าผู้ประเสริฐ

ผมเป็นหลานของ "คุณป้าเลง" เพราะคุณพ่อของผม(นาวาเอกพิเศษสมชาย ศิลปบรรเลง) เป็นน้องชายของคุณป้า พวกเรามีศูนย์กลางรวมกันอยู่ที่ "บ้านบาตร" ซึ่งเป็นบ้านของคุณปู่ของผม-หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)

แม้ว่าคุณป้าเลงท่านจะแต่งงานออกเรือนไปอยู่ที่ "บ้านบางซื่อ" (ถนนเศรษฐศิริ)แล้ว แต่ครอบครัวของท่านก็มาที่ "บ้านบาตร" เป็นประจำ โดยเฉพาะเวลามีงานพิธีไหว้ครูดนตรีไทย ทำให้พวกเราลูกหลานได้พบปะสนิทสนมกันเป็นอย่างดีทุกครอบครัว

เมื่อคุณพ่อผมแต่งงานนั้น ตอนแรกท่านปลูกเรือนหออยู่ในบริเวณ"บ้านบาตร"ทางด้านซ้ายมือของทางเข้า ลึกเข้าไปถึงรั้วหลังบ้าน ส่วนทางขวามือนั้น เป็นเรือนของ "คุณปู่" ซึ่งเป็นเรือนไม้สองชั้นหลังใหญ่เรียกกันว่า "บ้านใหญ่" สร้างด้วยไม้สักทั้งหลัง ฝาเรือนเป็นไม้กระดานทั้งแผ่นเข้าลิ้นเรียบเป็นเนื้อเดียวกัน (ไม่ได้ตีทับกันเหมือนบ้านไม้ทั่วๆ ไป) ที่ช่องลมเหนือประตูหน้าต่างเป็นไม้ฉลุลวดลายสวยงามเช่นเดียวกับบ้านที่นิยมสร้างกันในยุคสมัยปลายรัชกาลที่ ๖ ต้นรัชกาลที่ ๗

เมื่อผมยังเด็กเพิ่งจะจำความได้ ชอบขึ้นไปเล่นที่ "บ้านใหญ่" เพราะใหญ่โตโอ่โถง ลมพัดเย็นสบาย ผมชอบนอนเล่นบนพื้นระเบียงหน้าบ้านเพราะเป็นพื้นไม้เป็นมันวาบ รู้สึกเย็นตัวดีผมชอบนอนกลิ้งไปมาอย่างมีความสุขตามประสาเด็ก ขณะเดียวกันก็ฟังเสียงดนตรีไทยที่บรรดาลูกศิษย์ลูกหาของ "คุณปู่" ซ้อมเพลงกันอย่างเพลิดเพลิน เสียงพิณพาทย์ระนาดฆ้องดังทั้งวัน มีนักดนตรีมาฝึกซ้อมและต่อเพลงกันไม่ขาดสาย "บ้านบาตร" เป็นสถาบันดนตรีที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งในยุคนั้น ผมยังจำบรรยากาศแบบไทยๆ อันจับใจได้เป็นอย่างดี รู้สึกติดตาติดใจไม่รู้ลืม ในความรู้สึกของผมนั้น "บ้านบาตร" ช่างให้ความสุขสนุกสนาน ประทับใจเหลือเกินจนไม่อาจบรรยายได้หมดสิ้น

ที่ "บ้านใหญ่" นั้น ผมได้รู้จักคุ้นเคยกับคุณป้าจิ้น (คุณหญิงชิ้น ศิลปบรรเลง-ศิลปินแห่งชาติ สาขาดนตรีไทย พ.ศ. ๒๕๓๐), คุณป้าเลง (นางมหาเทพกษัตรสมุห-ผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม สาขาศิลปะการช่างและการฝีมือ พ.ศ. ๒๕๓๓), คุณลุงบุง (ประสิทธิ์ ศิลปบรรเลง-ศิลปินแห่งชาติ สาขาดนตรีสากล พ.ศ. ๒๕๔๒), คุณป้าอึ้ง (ชัชวาลย์ จันทร์เรือง-คุณแม่ของอาจารย์ชนประคัลภ์ จันทร์เรือง) ทุกท่านที่กล่าวมานี้ล้วนเป็นญาติผู้ใหญ่ที่ผมเคารพรักและทุกท่านให้ความรักความเมตตาปรานีรักใคร่ผมอย่างจริงใจในฐานะหลานชายคนหนึ่ง เวลาผมไปที่บ้านใหญ่ท่านจะเรียกมากินขนมบ้าง ฮุ้มผมเล่นบ้าง หรือหยอกล้อเล่นอย่างเอ็นดู...แต่ผู้ที่เสียงดังที่สุดจนผมกลัวก็คือ "คุณป้าเลง" นี่แหละ

อาจารย์ บรรเลง (ศิลปบรเลง) สาคริก หรือในนามบรรดาศักดิ์ นางมหาเทพกษัตรสมุห ในความรู้สึกของผมนั้น ท่านมีบุคลิกที่ค่อนข้างขรึมและเสียงดัง มีอำนาจน่าเกรงขาม จนผมคิดว่าท่านเป็นคน "ดุ" หรือจะพูดตามภาษาชาวบ้านที่เรียกว่า "นักเลง" แต่ท่านมีอัธยาศัยดียิ้มแย้มแจ่มใสหัวเราะดังอยู่เสมอ

ใครที่ได้พูดคุยด้วยจะต้องติดใจ เพราะ "ป้าเลง" มีอารมณ์ขันคุยสนุกสนานเฮฮา มีเรื่องเล่าให้ฟังมากมาย ชีวิตของท่านยืนยาวถึง ๙๔ ปี จึงมีเรื่องเล่าให้พวกเราฟังสารพัดไม่หมดสิ้น

ในช่วงหลังๆ นี้ผมเป็นหลานที่สนิทสนมกับ "ป้าเลง" เป็นพิเศษ เนื่องจากผมมักไปเยี่ยมเยียนท่านที่บ้านและปรนนิบัติบีบนวดให้ท่านหายเมื่อย การที่ได้นวดป้าเลงนี้สืบเนื่องมาจากการที่ผมไปนวดให้ "คุณป้าจิ้น" มาก่อนเป็นประจำ และพอ "ป้าเลง" ให้ผมทดลองนวดท่านดูบ้าง ก็ติดใจฝีมือการนวดของผมจนเรียกผมว่า "แอ้ - หมอนวดประจำตัวป้า"

วันไหนที่ไปเยี่ยม "ป้าเลง" ที่ "บ้านสาคริก" ผมก็จะนวดให้ท่านเป็นเวลานานกว่าชั่วโมง บางครั้งก็หลายชั่วโมง ทำให้คุณป้าได้ผ่อนคลายหายเมื่อยล้าและสุขสบาย ท่านพูดกับผมเสมอว่า "เวลาป้าเมื่อยทีไร...คิดถึงแอ้ทุกที" และ "ใครๆ ก็นวดสู้แอ้ไม่ได้"

ทุกครั้งที่ผมไปนวดให้ท่าน ป้าเลงก็จะเล่าเรื่องเก่าๆ สมัยที่ท่านเป็นเด็กให้ฟัง ซึ่งล้วนเกี่ยวเนื่องกับ"คุณปู่"เป็นส่วนใหญ่ มีทั้งเรื่องราวสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มี "เจ้านาย" คือ สมเด็จฯ วังบูรพาฯ ทรงอุปถัมภ์ฯ บรรยากาศและความยิ่งใหญ่ของ "วังบูรพาภิรมย์" ที่ป้าเลงเคยตามคุณปู่เข้าไปเฝ้าสมเด็จฯ เรื่องราวของ การประชันวงปี่พาทย์ครั้งสำคัญ ที่นักดนตรีปล่อยฝีมือกันเต็มที่ เอาแพ้เอาชนะกัน ที่สำคัญครั้งนั้น "ป้าเลง" ได้เป็นคนร้องของ "วงวังบูรพาฯ" ด้วย จึงได้รู้เห็นเหตุการณ์ประชันอย่างใกล้ชิด

นอกจากนั้นท่านยังเล่าถึงสภาพบ้านเมืองในสมัยก่อน เช่น "บ้านหน้าวังบูพาฯ" และ "บ้านบาตร" นั้นมีสภาพเป็นอย่างไร คลองโอ่งอ่างสมัยก่อนโน้นมีน้ำใสสะอาด ใช้เป็นที่อาบน้ำและเล่นน้ำอย่างสนุกสนานของ "ป้าเลง" และพี่ๆ น้องๆ คลองโอ่งอ่างเป็นเส้นทางสัญจรที่สำคัญของสินค้าและผู้คนที่มาจากทุกสารทิศ มีนักดนตรีแจวเรือบรรทุกเครื่องดนตรีมาขอเรียนเพลงกับคุณปู่...ท่านเล่าถึงวิธีการสอนดนตรีของ "คุณปู่" ซึ่งสอนได้ทุกประเภท ทุกชนิด และทุกเครื่องมือบรรเลง แม้แต่เครื่องดนตรีสากล เช่น เปียโน และไวโอลิน ก็ยังมีผู้มาขอต่อเพลงกับท่าน บางครั้งท่านสอนทีละหลายๆ คนพร้อมกัน บางทีเพลงเดียวกันแต่ต่อให้คนละทาง ไม่เหมือนกัน โดยเฉพาะเพลงทางเดี่ยวต่างๆ นั้น ในแต่ละเครื่องดนตรีที่บรรเลง ท่านจะต่อให้อย่างมีลูกเล่นแพรวพรายน่าอัศจรรย์ บางครั้งท่านก็ "ต่อเพลง" และ "แต่งเพลง" ไปด้วยในเวลาเดียวกัน "ป้าเลง" บอกว่าลูกศิษย์ของคุณปู่ต้องมีมีฝีมือฉกาจฉกรรจ์และมีความทรงจำดีเหมือนเทปอัดเสียง คือ ทั้งฝีมือดี แม่นยำ จำเร็ว และเปลี่ยนได้ถึงจะได้ทางเพลงที่ดีเป็นพิเศษไม่เหมือนใครจาก "คุณปู่" และยังมีเรื่อง "ไม้เท้าหัวนกแก้ว" ที่ท่านถือติดมือเป็นประจำ ลูกศิษย์ของท่านกลัวนักกลัวหนาไม่เว้นแม้แต่ศิษย์เอกอย่าง อาจารย์ประสิทธิ์ ถาวร เพราะเวลาที่ต่อเพลงจากท่านแล้ว จำไม่ได้ หรือตีผิด ก็มักจะโดน "หัวนกแก้วจิกเอา"

แม้แต่เรื่องเกร็ดประวัติส่วนตัวของ "คุณปู่" เช่น ทดลองเด็ดใบไม้หลายชนิดมาเป่าเป็นเพลง, คิดหาวิธีเป่าปี่ให้ได้เสียงพิเศษ สูงขึ้นและต่ำลงกว่าช่วงเสียงที่เขาเป่ากันอยู่ โดยสังเกตจากวิธีการเป่าลูกกระสุนจากไม้ซางอย่างแรงและเร็ว (ทำให้ได้เสียงสูงขึ้น) และวิธีที่ปลาหมออ้าปากเป่าหวอดเพื่อวางไข่ (ทำให้ได้เสียงต่ำลง) ซึ่งเรื่องนี้ ศ.ดร.อุทิศ นาคสวัสดิ์ เคยเล่าว่า ท่านครูฯ พยายามถ่ายทอดวิธีการเป่าปี่แบบดังกล่าวให้ ดร.อุทิศ ฝึกหัดเป่า...และยังมีเรื่อง "นางไม้ในรางระนาด" ที่คุณปู่ใช้สำหรับฝึกซ้อม "ไล่ระนาด" อยู่ในมุ้งเป็นประจำ ตัวรางมีลักษณะเป็นไม้ปุ่มมะค่าลวดลายสวยงามมาก แต่มีเรื่องที่ทำให้ทุกคนกลัว ฯลฯ

เรื่องราวต่างๆ เหล่านี้กลั่นกรองจากความหลังอันฝังใจของ "ป้าเลง" แล้วถ่ายทอดออกมาให้ผมฟัง เป็นเรื่องเล่าเหมือนเกร็ดประวัติศาสตร์ที่น่าศึกษาน่าสนใจยิ่ง ไม่อาจหาฟังหรือหาอ่านจากที่ใดได้ง่ายๆ

น่าประหลาดที่ "ป้าเลง" จดจำเรื่องราวเหล่านั้นได้หมดทุกเรื่อง ทุกเหตุการณ์ แม้ว่าจะผ่านพ้นมานานแสนนานจนใครๆ ลืมกันหมดแล้ว แต่ "ป้าเลง" จำได้หมดอย่างละเอียดลออ นับว่าเป็นผู้ที่มี "ความจำ" แม่นยำดีเยี่ยมอย่างน่าทึ่ง

นอกจากจะเป็นผู้มีความจำดีแล้ว "ป้าเลง" ยังเป็นผู้ใฝ่เรียนใฝ่รู้อีกด้วย เพราะท่านเป็นคนรักหนังสือ โดยเฉพาะวรรณคดีไทยและวรรณกรรมคลาสสิค ไม่ว่าผมซึ่งทำงานเป็นบรรณารักษ์จะถามถึงหนังสือเรื่องอะไร ท่านก็สามารถเล่าเรื่องนั้นๆ ได้อย่างเห็นภาพพจน์ และยังศึกษาหาความรู้ต่างๆ อยู่เสมอ

คุณป้าเล่าว่า เมื่อสำเร็จการศึกษาและรับราชการเป็น "ครู" แล้วท่านยังไปเรียนเพิ่มเติมที่สามัคยาจารย์อีกและสมัครสอบวิชาชุดครู ได้ทั้งประกาศนียบัตรครูพิเศษประถม (พ.ป.) และครูพิเศษมัธยม (พ.ม.) ท่านเห็นความสำคัญของภาษาอังกฤษ และเล่าว่าท่านได้เรียนรู้ตัวหนังสือ ก.ไก่ พร้อมๆ กับตัวอักษร A B ที่โรงเรียนศรีจิตสง่า ซึ่งเป็นสาขาของโรงเรียนราชินี ดังนั้นเมื่อทางราชการเปิดโอกาสให้ครูประจำการที่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย สอบชิงทุนไปศึกษาดูงานในต่างประเทศได้ สมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ สงบลง ท่านก็ไปสมัครเรียนภาษาอังกฤษเพื่อฝึกฝนการพูดเพิ่มเติมที่สถานสอนภาษา เอ.ยู.เอ (AUA Language Center) ซึ่งสมาคมนักเรียนเก่าสหรัฐอเมริกา (American University Alumni) เปิดทำการสอนที่บริเวณวังสราญรมย์ เมื่อ พ.ศ.๒๔๙๕ (ค.ศ.1952) "ป้าเลง"เป็นนักเรียน เอ.ยู.เอ รุ่นแรกๆ หมายเลขประจำตัว ๕๐๘๖ ท่านจำได้แม่นยำ และมักจะเล่าให้ใครๆ ฟังอย่างภาคภูมิใจ

ในวันไหว้ครูดนตรีไทยประจำปีของมูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) "ป้าเลง" ในฐานะประธานมูลนิธิฯ จะเป็นผู้ขึ้นไปจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย ในตอนเริ่มพิธีฯ ปี่พาทย์จะประโคม "เพลงสาธุการ" และผมก็มักจะเป็นผู้ประคอง "ป้าเลง" ขึ้นไปจุดธูปเทียนที่โต๊ะหมู่บูชาทุกปี จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๔๓ ซึ่งเป็นปีสุดท้ายที่ผมได้มีโอกาสประคอง "ป้าเลง" ขึ้นไปจุดธูปเทียนในพิธีไหว้ครูฯที่ห้องประชุมโรงละคร อาคาร ๖๐๑ สนามเสือป่า เพราะในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ มูลนิธิฯ จัดงานมหกรรมดนตรีศรีรัตนโกสินทร์ ฉลองครบรอบ ๑๒๐ ปีเกิดของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ที่โรงละครแห่งชาติ กรมศิลปากร มีพิธีไหว้ครูดนตรีไทยและการแสดงดนตรีหลากหลายรูปแบบ ๔ วัน ติดต่อกัน ซึ่งในช่วงเวลานั้น "ป้าเลง" ก็ยังสามารถไปร่วมพิธีฯ และชมการแสดงดนตรีในงานฯ ได้ทุกวัน

เมื่อ "คุณป้าเลง" เริ่มเจ็บป่วย ผมได้ไปเยี่ยมเฝ้าดูอาการด้วยความเป็นห่วง จนกระทั่งวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๔๕ "ป้าเลง" สุดที่รักของผมก็จากไปด้วยอาการอันสงบ

...ณ บัดนี้...ไม่มี "ป้าเลง" ผู้ใจดี มีแต่รอยยิ้มด้วยความเมตตาอีกแล้ว...

...ณ บัดนี้ ไม่มี "ป้าเลง" ที่ แอ้ จะได้นวดเฟ้นอีกต่อไปแล้ว...

ขอตั้งจิตอธิษฐาน ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและบุญกุศลคุณงามความดีที่คุณป้าได้บำเพ็ญมาตลอดชั่วชีวิตอันยาวนาน จงน้อมนำดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของ "ป้าเลง" ผู้แสนดีผู้เป็นปูชนียบุคคลของผมจงไปสู่สุคติ ณ สรวงสวรรค์อันบรมสุขในสัมปรายภพ เทอญ

...ป้าเลง...ป้าผู้ประเสริฐของ แอ้...

สันติเทพ ศิลปบรรเลง

กราบคุณแม่
ที่เคารพ

ถึงแม้ว่าเจี๊ยบจะไม่ใช่ลูกแท้ๆ ของคุณแม่ แต่คุณแม่ก็ให้ความรักเมตตา อบรมสั่งสอนและปรานีเจี๊ยบเสมอมา

เจี๊ยบยังจำได้ถึงความเมตตาของคุณแม่ครั้งหนึ่ง (ครั้งแรกในชีวิตของเจี๊ยบ)

เราจะไปหัวหินกัน...เจี๊ยบก็ตื่นเต้นดีใจมาก...แต่ไม่ทราบว่าจะต้องเตรียมอะไรไปบ้าง?

คุณแม่กรุณาไปซื้อผ้ามาให้ตัด "ชุดว่ายน้ำ" และลงมือตัดและเย็บเองเพื่อให้ "เจี๊ยบ" ไปใช้ที่หัวหิน สมัยนั้นยังไม่มีชุดว่ายน้ำสำเร็จรูปขาย ต้องตัดเย็บเอง และขณะนั้นเจี๊ยบยังเย็บผ้าไม่เป็น...ซึ่งเป็นความประทับใจอย่างมาก..."เจี๊ยบ" ไม่มีวันลืมเลย

นอกจากนั้น คุณแม่ยังได้ช่วยอบรมกิริยามารยาทต่างๆ ซึ่งต่อมาคำสั่งสอนของคุณแม่ "เจี๊ยบ" ได้นำไปใช้จนประสบความสำเร็จในชีวิตมีความสุขสบาย เพราะพระคุณของคุณแม่ที่อบรมสั่งสอนมา

"เจี๊ยบ" ขอกราบอาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย โปรดดลบันดาลน้อมนำให้ดวงวิญญาณของ "คุณแม่" ไปสู่สุคติ ขออย่าได้ทุกข์กายทุกข์ใจ ไม่ว่าชาติไหนๆ ขอให้มีแต่ความสุขสมความปรารถนาทุกๆ ชาติไป

ด้วยความเคารพรักคุณแม่ค่ะ

จากลูก

เสาวนีย์ แขมมณี

และครอบครัว "แขมมณี"

คุณแม่ของลูก

คุณแม่ของลูก เป็น "ครู" ทำหน้าที่ "แม่พิมพ์ของชาติ"
ที่สำคัญคือ...**ท่านเป็นครู** สอนผู้ที่จะเป็นครู **ในโรงเรียนฝึกหัดครู**
ท่านจึงเป็น "แม่พิมพ์" ที่ **หล่อหลอมแม่พิมพ์ของชาติ** อีกหลายๆ "แม่พิมพ์"
ลูกของท่าน หลานของท่าน...ก็เป็น **ศิษย์** ของท่าน
ลูกของญาติ ลูกของเพื่อน ลูกของศิษย์...ก็เป็น **ศิษย์** ของท่าน
ลูกของใครๆ อีกหลายคน ที่ท่านไม่รู้จัก...ก็เป็น **ศิษย์** ของท่าน
ท่านจึงมี **ลูกศิษย์** มากมาย...**นับไม่ถ้วน**

คุณแม่ของลูก เป็นลูกนักดนตรีที่มีชื่อเสียง...หลวงประดิษฐไพเราะ(ศร ศิลปบรรเลง)
ที่สำคัญคือ ท่านรับมรดกวิชาการและประสบการณ์ **ดนตรี-ละคร** ไว้มากมาย
นำมาถ่ายทอดให้ลูกหลานและศิษย์...ตั้งแต่อายุ ๑๗-๙๔ ปี...เป็นเวลา ๗๗ ปี
สอนศิษย์ ทั้งในสถาบันฯและนอกสถาบันฯ...หลายสถาบันฯ
ท่านจึงมี **ลูกศิษย์** มากมาย...**นับไม่ถ้วน**

คุณแม่ของลูก รัก เอื้ออาทร พ่อแม่ พี่น้อง ลูกหลาน ญาติมิตร และศิษย์
ที่สำคัญคือ..พ่อแม่พี่น้องลูกหลานญาติมิตรและศิษย์ก็**รักและเอื้ออาทร** ต่อท่าน
แสดง **น้ำใจไมตรี** ต่อท่านมากมายหลายอย่าง นับแต่วาระที่ท่านยังมีชีวิตอยู่
วาระที่ท่านเจ็บป่วย และวาระที่ท่านล่วงลับจากโลกนี้ไป
ลูก**ซาบซึ้งใจ ขอขอบพระคุณทุกๆท่านที่แสดงมุทิตาจิตต่อ "คุณแม่"** ในทุกวาระ

คุณแม่ของลูก เป็น **แม่ที่รักลูก**...ไม่เพียงแต่ลูกของตนเองเท่านั้น
ที่สำคัญคือ ท่านรักและเอาใจใส่ดูแลทั้ง ลูกของตนเอง ลูกของสามี ลูกของญาติ
ลูกของเพื่อน ลูกของลูกหลาน รวมทั้ง ลูกศิษย์ และ ลูกของลูกศิษย์
ผลคือ..."ลูกๆของคุณแม่" ได้รับความรักความเอาใจใส่จากท่านเหล่านั้นเป็นอย่างดี
ตลอดมา จนรู้สึกเหมือนว่ามี**ญาติพี่น้องมากมาย...นับไม่ถ้วน**

ลูกรักคุณแม่และภูมิใจที่ได้เกิดมาเป็นลูก "คุณแม่"
ที่สำคัญคือ คุณแม่เป็น **"แม่พิมพ์ของลูก"**
ที่ให้กำเนิดทั้งชีวิตร่างกาย หล่อหลอมและปลูกฝังจิตใจ
ให้ลูกมี **"คุณธรรม"** และ **"จริยธรรม"** ตามหลักของพระพุทธศาสนาตลอดมา
ลูกภาคภูมิใจที่ได้เป็นทั้ง **"ลูก"** และ **"ศิษย์"** ของคุณแม่ ในหลายวิชาการ

ลูกขอกราบคารวะดวงวิญญาณ **คุณแม่ของลูก** ด้วยความเคารพ รัก และ อาลัยยิ่ง

"ลูกอี๊ด"
มาลินี สาคริก

คุณแม่ของผม

ผมเกิดที่ **"บ้านบาตร"** ซึ่งเป็นบ้านของคุณตาคุณยาย อยู่ในเมืองใกล้ภูเขาทอง เลขที่ ๑๓๕ ถนนบริพัตร ตำบลบ้านบาตร อำเภอป้อมปราบศัตรูพ่าย จังหวัดพระนคร สมัยนั้นนิยมเรียกชื่อบ้านตามชื่อตำบล แต่คุณพ่อคุณแม่ของผมท่านอยู่ที่ **"บ้านบางซื่อ"** เลขที่ ๔๗ ถนนเศรษฐศิริ ตำบลบางซื่อ อำเภอดุสิต จังหวัดพระนคร ซึ่งสมัยนั้นถือว่าเป็นเขตชานเมือง

ผมเกิดได้ประมาณ ๒ ปี คุณพ่อก็ย้ายไปทำงานที่จังหวัดสงขลา คุณแม่ของผมเป็นครูที่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย ช่วงเวลาปิดเทอมคุณแม่เดินทางไปเยี่ยมคุณพ่อที่จังหวัดสงขลา ท่านก็พาพี่สาวผม (พี่อี๊ด) และตัวผมมาฝากให้คุณยายช่วยเลี้ยงที่ "บ้านบาตร" นับแต่จำความได้ พี่สาวผมและตัวผมเรียก "คุณยายโชติ" ท่านว่า "แม่" และเรียกแม่ว่า **"คุณเลง"** เหมือนที่คนอื่นเรียก พี่เลี้ยงของผมในตอนนั้นคือ "แม่หวิน" (นางถวิล นักระนาด) ภรรยาของ "น้าเผือด" (นายเผือด นักระนาด) ศิษย์ระนาดเอกที่มีฝีมือคนหนึ่งของคุณตาหลวงประดิษฐไพเราะฯ

บ่ายวันหนึ่ง ขณะที่ "แม่หวิน" อุ้มผมเดินเล่นอยู่ใต้ "เรือนเครื่อง" ที่คุณตาใช้สอนดนตรี ผมได้ยินเสียงคนหลายคนร้องเอะอะ ตะโกนกันอย่างตื่นเต้นว่า "คุณเลงมาแล้ว..คุณเลงมาแล้ว" ตอนนั้นผมมองไปที่หน้าบ้านเห็นผู้หญิงคนหนึ่งผอมผมกระเซิงเสื้อผ้ามอมแมม เดินตรงเข้ามากราบคุณตา...ร้องไห้...แล้วมาหาผม...ทำท่าจะอุ้มผม แต่ผมไม่รู้จัก จึงเบือนหน้าหนีแต่ตาก็ยังจ้องอยู่ที่ผู้หญิงคนนั้น ผมแลเห็นหน้าผู้หญิงคนนั้นซีดและสลดลงชั่วแวบเดียวพี่เลี้ยงบอกผมว่า "คุณติ๊กนี่แม่คุณไง" ผมไม่เชื่อบอกว่า...คุณแม่คือแม่โชติต่างหาก ผมยังจำได้ติดตาถึงความตกใจและสีหน้าซีดสลดของผู้หญิงคนนั้น **คุณแม่ของผม**

ผมมาทราบภายหลังว่า คุณแม่ท่านไปเยี่ยมคุณพ่อในช่วงเวลาที่ญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกที่สงขลาพอดี ท่านต้องติดค้างอยู่ที่นั่นกลับไม่ได้ จนทุกคนที่บ้านบาตรคิดว่าอาจจะตายเสียแล้วก็เป็นได้...แต่พอมีข้าราชการผู้ใหญ่จะเดินทางกลับพระนคร คุณพ่อก็ขอฝากให้คุณแม่เดินทางกลับมาด้วย การเดินทางกลับครั้งนั้นลำบากแสนสาหัส คุณแม่ท่านจึงมาถึงบ้านบาตรในสภาพเช่นนั้น

เนื่องจากญี่ปุ่นทิ้งระเบิด ทำให้รางรถไฟจากสงขลาถึงกรุงเทพฯขาดเป็นช่วงๆ แต่ด้วยความคิดถึงลูกและเป็นห่วงงานของคุณแม่ ท่านอุตส่าห์เสี่ยงเดินทางทั้งๆ ที่ทางรถไฟขาด...ช่วงที่ทางขาดก็เดินค่ำไหนนอนนั่น จากหาดใหญ่ถึงกรุงเทพฯ คุณแม่ใช้เวลาเดินทาง ๗ วัน ๗ คืน

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา คุณแม่รับพี่สาวกับผมกลับไปอยู่ที่บ้านบางซื่อ โดยไม่เคยไปไหนห่างจากลูกทั้งสองคนเลย...แต่กว่าผมจะเรียกท่านว่า**คุณแม่**แทนคำว่า**คุณเลง**ได้ ก็ล่วงเข้าอายุ ๖-๗ ขวบ ซึ่งตอนนั้นผมได้น้องสาวมาคนหนึ่งและน้องชายตามมาอีกคนหนึ่ง

หลังจากคุณแม่กลับมาจากสงขลาครั้งนั้นแล้ว ลูกๆ จะได้ติดตามคุณแม่ไปทุกหนทุกแห่ง ไม่ว่าจะเป็น งานศิลปหัตถกรรม ที่คุณแม่เป็นกรรมการตัดสินการร้องเพลง การแสดงละครของโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย การเดินทางไปต่างจังหวัดในช่วงปิดเทอม ฯลฯ คุณแม่ไม่เคยจากลูกเลย

ภายหลังเมื่อผมมีโอกาสเดินทางไปสงขลาเพื่อประชุมสัมมนาและบรรยาย โดยเครื่องบิน รถไฟ รถโดยสาร ผมยังรู้สึกทรมานเพราะเมื่อยและเหนื่อย แต่ทุกครั้งที่เดินทางไปทำให้ผมนึกถึงตอนที่คุณแม่เดินทางกลับจากสงขลาครั้งนั้น ภาพที่ท่านมีสีหน้าซีดสลด เมื่อเห็นว่าผมจำท่านไม่ได้ ยังติดอยู่ในความทรงจำของผมตลอดเวลา ทำให้ผมเห็นใจคุณแม่และรักคุณแม่มากยิ่งขึ้น

คุณแม่ท่านรักและเมตตากรุณาผมมาก ท่านเป็นเจ้าภาพแต่งงานให้ผม และพอผมมีลูก ท่านก็รับไปเลี้ยงดูส่งเสริมให้เรียนหนังสือจนจบปริญญาทุกคน แล้วท่านยังเป็นเจ้าภาพแต่งงานให้ลูกชายของผม "เก๋" -คมกริช สาคริก

ตลอดมาผมไม่ค่อยได้เห็นคุณแม่ยิ้มอย่างสดใสเลย อาจจะเป็นเพราะคุณแม่มีลูกมาก และท่านเป็น "ครู" ที่ทำงานหนัก...แต่พอ "เก๋" ลูกผม ที่คุณแม่เป็นเจ้าภาพแต่งงานให้ มีลูกสาวอายุครบ ๑ เดือน ได้พาไปหา "คุณย่าทวด" ผมได้เห็นท่านยิ้มอย่างสดชื่นในขณะที่อุ้ม "ไหม" เหลนคนล่าสุด ซึ่งผมให้ลูกชายถ่ายรูปไว้ ก่อนหน้านี้คุณแม่ท่านได้เป็น "คุณยายทวด" มีเหลนผู้ชาย ๒ คน ชื่อ "ปอม" และ "ปาล์ม" เกิดจากหลาน "ธรกานดา" ลูกของน้องสาวผม (เพียงเพ็ญ พานิชพัฒน์)

ด้วยความเมตตากรุณาของคุณแม่ที่มีต่อลูกหลานอย่างสุดที่จะพรรณนาได้นี้ผมขอกล่าวจากส่วนลึกของหัวใจว่า

"แม่จ๋า...ไม่ว่าแม่จะอยู่หนใด ลูกขอกราบเท้าคุณแม่ ด้วยความเคารพรักอย่างสุดซึ้ง"

"ลูกติ๊ก"
นิคม สาคริก

กราบคุณแม่

ยากเหลือเกินที่จะเขียนถึง "คุณแม่" พระคุณและความรักที่คุณแม่มีต่อลูกๆ โดยเฉพาะ "เอี๋ย" นั้นมากเกินกว่าที่จะกล่าวได้หมด สำหรับคนอื่นเอี๋ยเป็น "แอ๊" แต่สำหรับคุณแม่ "แอ๊" คือ "ลูกเอี๋ย" หรือ "แม่เอี๋ย" ตลอดมา ตามที่คุณแม่เรียกตั้งแต่จำความได้ ด้วยเหตุที่เอี๋ยอายุห่างจากพี่อี๊ดพี่ติ๊กหลายปี และพี่ทั้งสองไปอยู่กับ "คุณตา-คุณยาย" ที่ "บ้านบาตร" ตั้งแต่เล็กๆ (เพราะเป็นหลานรุ่นแรกของท่าน...ท่านจึงรักมาก) ส่วนเอี๋ยนั้นติดคุณแม่มากเป็นพิเศษ และคิดว่าคุณแม่ก็ติดเอี๋ยด้วยเหมือนกัน เพราะไม่ว่าคุณแม่จะไปไหนจะเอาเอี๋ยไปด้วยเสมอจนคนล้อคุณแม่ว่า "ต้องติดติ่งมาด้วย"

ช่วงที่คุณแม่จัดการแสดงละครฯ ให้วิทยาลัยครูสวนสุนันทาเป็นประจำทุกปีนั้น คุณแม่ต้องอยู่ช่วยฝึกซ้อมจนดึกแทบทุกวันระยะเวลายาวนานเป็นเดือน...เอี๋ยก็อยู่กับคุณแม่ด้วย แม้คุณพ่อจะมารับก็ไม่ยอมกลับก่อน เมื่อคุณแม่ไปเป็นวิทยากรอบรมครูตามต่างจังหวัด...เอี๋ยก็ไปด้วยทุกครั้ง จนเพื่อนๆ คุณแม่ที่เป็นวิทยากรด้วยกัน เช่น ศ.ดร.อุบล เรียงสุวรรณ เรียกล้อว่า "แม่เอี๋ย" จนติดปากด้วยเช่นกัน จนแม้เมื่อ "แอ๊" เข้าเรียนที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและท่านเข้ามาสอน ท่านก็ยังเรียกว่า "แม่เอี๋ย" ทำให้เพื่อนๆ แปลกใจไปตามๆ กัน เป็นที่ทราบกันดีว่า...ถ้าจะเชิญอาจารย์บรรเลงไปไหนจะต้องมีลูกสาวติดตามไปด้วยเสมอ

ในฐานะแม่...คุณแม่ได้ให้ลูกทุกอย่าง ทั้งสั่งสอนอบรมเลี้ยงดูและให้การศึกษาอย่างดีที่สุด คุณแม่ไม่เคยปล่อยให้ลูกต้องลำบาก ไม่ว่าเรื่องใดๆ ทั้งสิ้น พี่ๆ เล่าให้ฟังว่า ตอนที่เอี๋ยเกิดนั้นเป็นช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทุกอย่างขาดแคลนไปหมด มีรถยนต์ใช้ แต่ไม่มีน้ำมันขาย นมผงสำหรับเด็กก็ไม่มี คุณแม่ต้องขี่รถจักรยานสองล้อเป็นระยะทางไกลมากจากโรงเรียนสวนสุนันทาวิทาลัย ถนนอู่ทองนอก กลับมาบ้านที่ ถนนเศรษฐศิริ เพื่อให้นม "ลูกเอี๋ย" ในช่วงเวลาพักกลางวันทุกวัน

คุณแม่สนับสนุนเรื่องการเรียนของลูกๆ ทุกคนอย่างดียิ่ง และยังรวมไปถึงหลานๆ ด้วย ตั้งแต่เล็กๆ แม้เอี๋ยยังไม่คิดว่าโตขึ้นจะทำงานอะไร แต่สิ่งหนึ่งที่แน่ใจ คือ จะต้องเรียนให้จบถึงระดับมหาวิทยาลัย เพราะรู้ว่าคุณแม่หวังไว้อย่างนั้น

คุณแม่เป็นคนชอบทำกับข้าว ชอบจ่ายตลาด แม้ว่าจะไม่ค่อยมีเวลานัก คุณแม่ทำกับข้าวเก่ง ทำเร็วและอร่อยมาก อีกทั้งยังชอบคิดเมนูอาหารแปลกๆ ด้วย กับข้าวบางชนิดของคุณแม่ที่สอนให้แม่ครัวทำก็ไม่อร่อยเหมือนที่คุณแม่ทำเอง น่าเสียดายที่ลูกสาวสองคนของคุณแม่ไม่ถนัดทางนี้เลย คงเป็นเพราะได้แต่รับประทานอาหารฝีมือคุณแม่ตลอดมาและคุณแม่ไม่เคยยอมให้ช่วยเลย

ในด้านการงานนั้นคุณแม่อุทิศตัวให้การเรียนการสอนตลอดชีวิตของท่าน โดยเฉพาะด้านดนตรีและการละคร คุณแม่มีลูกศิษย์มากมาย ลูกศิษย์หลายท่านรักคุณแม่มาก เคยเรียนกับคุณแม่มาตั้งแต่ยังสาวๆ ก็ยังไปมาหาสู่กันจนตลอดชีวิตของท่าน แม้วันเกิดของคุณแม่ ในช่วงหลังๆ นี้ก็ยังมี "ลูกศิษย์" ที่มีอายุ ๗๐-๘๐ ปี มาร่ำอวยพร ร้องเพลงให้ฟังและแสดงลิเกให้คุณแม่ชม

คุณแม่เป็นผู้นำวงดนตรีไทยไปบรรเลงออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียง สถานีวิทยุ อส. (อัมพรสถาน) ที่ห้องส่งของสถานีฯในเขตพระราชฐาน พระราชวังสวนจิตรลดา ในระยะเริ่มต้นทุกอาทิตย์ติดต่อกันมาเป็นเวลาหลายปี

คุณแม่อยู่ในคณะกรรมการจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนของ"วิทยุศึกษา"ซึ่งจัดทำบทเรียนสำหรับออกอากาศในรายการ "วิทยุโรงเรียน" ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ มีคุณหญิง ดร.อัมพร มีศุข เป็นหัวหน้ากองเผยแพร่การศึกษา กรมวิชาการ ทั้งคุณแม่และพี่สาวของท่าน (คุณหญิงชิ้น ศิลปบรรเลง) แต่งเพลงไว้มากมายหลายเพลง เพื่อใช้ในการเรียนการสอนของวิทยุโรงเรียน ส่วนงานประจำที่วิทยาลัยครูสวนสุนันทานั้น นอกจากการสอนแล้ว คุณแม่ยังจัดการแสดงละครของโรงเรียนสวนสุนันทาทุกปี สามารถหารายได้สร้างอาคารฯ และซื้ออุปกรณ์การศึกษา ให้โรงเรียนฯ ได้หลายอย่าง

คุณแม่เป็นผู้ก่อตั้งภาควิชานาฏศิลป์และดนตรี และเป็นหัวหน้าภาควิชานี้ ที่วิทยาลัยครูสวนสุนันทาเป็นคนแรก จนเกษียณอายุราชการ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ นอกจากนี้ ยังเป็นผู้จัดอบรมภาคฤดูร้อนแก่ครูประจำการให้แก่คุรุสภาและองค์การฝึกหัดครูเป็นประจำทุกปี(ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๖) ซึ่งได้ทำต่อเนื่องตลอดมา แม้จะเกษียณราชการมาหลายปีก็ตาม (ถึง พ.ศ. ๒๕๑๘) และคุณแม่ยังรับเชิญเป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชาดนตรี (ทั้งไทยและสากล) ตามสถาบันการศึกษาต่างๆ เช่น มศว. ประสานมิตร และ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น

ถึงแม้ "เอีย" จะไม่ได้เป็นนักดนตรีและเล่นดนตรีไม่เก่ง แต่คุณแม่ก็สอนให้เอียดีดจะเข้ได้ และเล่นเปียโนได้ ทั้งๆที่ "คุณแม่" ไม่เล่นเปียโน แต่คุณแม่เก่งโน้ตสากลจึงทำให้สอนลูกได้ คุณแม่มีความสามารถทางภาษาอังกฤษเป็นพิเศษ สมัยที่เป็นนักเรียนโรงเรียนราชินีคุณแม่เคยถูกเลือกให้ไปเป็น "ล่าม" ภาษาอังกฤษ ในการรับรองชาวต่างประเทศที่มาเป็นพระราชอาคันตุกะในวังหลวงฯ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗ สมัยที่ถวายตัวเป็นข้าหลวงเรือนนอกในสมเด็จพระนางรำไพพรรณี พระราชินีในรัชกาลที่ ๗ ก็ได้เป็นล่ามด้วยเช่นกันเวลาที่ "เอีย" มีการบ้านภาษาอังกฤษคุณแม่จะช่วยสอนเสมอ จนกระทั่งเมื่อเอียเรียนมหาวิทยาลัย วิชาเอกภาษาอังกฤษ คุณแม่ก็ยังช่วยอธิบายไวยากรณ์และคำศัพท์ได้ เมื่อมีชาวต่างชาติมาที่มูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะฯ ในช่วงที่คุณแม่มีอายุมากแล้ว คุณแม่ก็สนทนาด้วยได้ ทำให้ลูกศิษย์หลาน ศิษย์เหลนศิษย์แปลกใจไปตามๆ กัน ที่คนรุ่นคุณแม่สามารถพูดภาษาอังกฤษได้ดี...คงจะเป็นด้วยเหตุนี้ ที่ถึงแม้ว่า "เอีย" จะไม่ได้มรดกทางดนตรีจากคุณแม่...เอียก็ยังได้เสี้ยวหนึ่งจากคุณแม่ ทำให้สามารถเป็นอาจารย์สอนภาษาอังกฤษ ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในเวลาต่อมา

คุณแม่ขา ถึงกายของคุณแม่จะจากไป แต่ความรักและพระคุณอันยิ่งใหญ่ของคุณแม่ยังคงอยู่กับเอีย ตลอดไปค่ะ

"ลูกเอีย"

ผศ.เพียงเพ็ญ พานิชพัฒน์ (สาคริก)

แม่ครู

มีคำอยู่คำหนึ่งซึ่งใช้เรียกหากันทั่วไปแต่ไม่บ่อยนักคำนั้นคือคำว่า **"แม่ครู"** คำนี้มีความหมายแทนการแสดงความเคารพคารวะอย่างสูงสำหรับลูกศิษย์ที่ถือว่าครูของตนนั้นมีบุญคุณเปรียบเสมือนมารดาผู้ให้กำเนิด ถ้าจะเปรียบเทียบกับภาษาที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้คงพอจะเทียบได้กับคำว่า "อาจารย์แม่" นั่นเอง

บางคนนำคำนี้มาใช้เรียกเอาเองตามความรู้สึกของตนฝ่ายเดียว โดยที่ผู้ถูกเรียกอาจจะไม่เห็นด้วยหรือไม่ได้รู้สึกตอบสนองเต็มตามความหมายที่เรียกก็ได้ อย่างไรก็ดีคำว่า **"แม่ครู"** นั้นฟังแล้วก็ดูอบอุ่นเป็นมิตรดีหากเป็นการเรียกอย่างจริงใจจากผู้เป็นศิษย์ แต่ถ้าเป็นการเรียกอย่างไม่จริงใจหรือเป็นกรณีตรงกันข้ามคือครูเป็นฝ่ายริเริ่มให้ศิษย์เรียกคำนี้ก่อนก็ดูจะไม่เหมาะสมนักเพราะแสดงว่าครูคนนั้นพยายามยกตัวเองขึ้นมาให้มีความสำคัญสำหรับศิษย์เทียบเท่ามารดาของเขาด้วย

การเรียกด้วยความเคารพคารวะอย่างสูงเช่นนี้ แม้ว่าจะฟังแล้วรู้สึกอบอุ่นเปี่ยมไปด้วยความเคารพรักและมิตรไมตรีแต่ก็ยังไม่ใช่ "สถานภาพอันแท้จริง" ระหว่างผู้เรียกและผู้ถูกเรียก เพราะถึงอย่างไรบุคคลทั้งสองก็ไม่ใช่บุตรและมารดากันจริงๆ แต่สำหรับผมกับคุณแม่แล้วคำว่า **"แม่ครู"** นั้นถูกต้องเหมาะสมที่สุดเพราะท่านเป็นทั้ง แม่ และ ครู ของผมจริงๆ ดังนั้นถ้าหากผมจะเรียกท่านว่า **"แม่ครู"** คงไม่ดูเกินความจริงไปเหมือนเช่นที่คนอื่นเขาเรียกกัน

คุณแม่เป็นผู้ให้กำเนิดร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรงและเลี้ยงดูผมมาจนโต เป็นผู้อบรมสั่งสอนสรรพความรู้ทางด้านดนตรีไทยให้กับผมตลอดมา ท่านทำตัวเป็นแบบอย่างของ **ครูดนตรีที่ดี** และ **พลเมืองดี** ในสังคมให้ผมดูเป็นตัวอย่าง ท่านเป็นผู้ชี้นำ **แนวคิด** และ **ปรัชญา** ในการดำเนินชีวิตให้เกิดคุณประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น **คุณแม่**จึงเปรียบเสมือนประทีปดวงใหญ่ซึ่งส่องนำชีวิตให้กับผมตลอดมา ความรักและความผูกพันต่อกันนั้นยิ่งทบทวีเป็นสองเท่า เนื่องจากมีความผูกพันกันถึง ๒ สถานภาพคือ **"แม่กับลูก"** และ **"ครูกับศิษย์"** ความสัมพันธ์เช่นนี้จึงยากที่จะหาคำกล่าวใดๆ มาอธิบายเปรียบเทียบได้

คุณแม่เริ่มป่วยเป็นโรคเบาหวานตั้งแต่ท่านอายุประมาณ ๖๐ ปี ท่านเคยป่วยหนักจนต้องเข้ารักษาตัวในโรงพยาบาลหลายครั้ง แต่ก็สามารถมีชีวิตยืนยาวเป็นปกติสุขมาจนอายุครบ ๙๔ ปี ๑ เดือน ๒ วัน

ทั้งนี้อาจจะเป็นด้วยบุญกุศลที่ท่านได้ทำไว้ดีแล้วส่วนหนึ่งอีกส่วนหนึ่งอาจจะเป็นด้วยอานุภาพของ **"เสียงดนตรี"** ซึ่งขับกล่อมให้ท่านได้ยินได้ฟังอยู่เสมอ จากลูกศิษย์ หลานศิษย์ เหลนศิษย์ ที่พากันมา

เรียนมาเล่นดนตรีที่บ้านถนนเศรษฐศิริของท่านเป็นประจำทุกวันเสาร์-อาทิตย์ เนื่องจากเป็นที่ตั้งของมูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) อานุภาพของ**บุญกุศล**และ**เสียงดนตรี** จึงทำให้ท่านมีอายุยืนยาวกว่าพี่น้องท้องเดียวกันกับท่านทุกคน แต่สัจธรรมความจริงในเรื่องของการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็ไม่เคยละเว้นผู้ใด ดังนั้น "คุณแม่" จึงล้มป่วยอีกครั้งด้วยโรคไข้หวัดใหญ่ ในตอนเย็นวันศุกร์ที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๔๕ ก่อนวันเกิดของผมเพียง ๒ วันเท่านั้น...เย็นวันนั้นผมกลับมาบ้านพบคุณแม่นอนป่วยและทราบว่า พี่อี๊ด (มาลินี สาคริก) พาคุณแม่ไปหาหมอที่โรงพยาบาลวิชัยยุทธตั้งแต่ตอนบ่าย หมอตรวจอาการแล้วก็ให้กลับมาพักผ่อนที่บ้านพร้อมกับให้ยามาทาน เมื่อผมเข้าไปพยุงท่านให้ลุกขึ้นนั่งเพื่อทานยาก็พบว่าท่านสั่นสะท้านไปทั้งตัว จนต้องเรียกรถพยาบาลฉุกเฉินมารับไปโรงพยาบาลทันที ผมรู้สึกเสียววูบ นึกอยู่ในใจลึกๆ ขณะที่เข้าไปประคองและพบว่าตัวท่านสั่นสะท้านอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน จึงนึกในอยู่ในใจว่าครั้งนี้คุณแม่ป่วยหนักเสียแล้ว บางทีเวลาของท่านอาจจะเหลือน้อยแล้วก็ได้ และก็เป็นความจริงดังที่นึก เพราะตั้งแต่นั้นมาท่านก็ต้องเข้าออกโรงพยาบาลอีกหลายครั้ง โดยครั้งสุดท้ายท่านเข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลรามาธิบดีได้ระยะหนึ่ง แต่อาการก็ยังไม่ดีขึ้น ครั้นถึงคืนวันอาทิตย์ที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๔๕ เวลาประมาณ ๒ ทุ่มเศษ หลังจากที่ผมเพิ่งกลับจากเยี่ยมท่านที่โรงพยาบาลได้ไม่นาน พี่อี๊ดก็โทรศัพท์มาเรียกให้รีบกลับไปใหม่เพราะคุณแม่อาการหนักมาก เมื่อผมไปถึงโรงพยาบาลรามาฯ ที่ห้อง ๘๒๕ อาคารศูนย์การแพทย์สิริกิติ์ ก็เห็นคุณแม่นอนอยู่บนเตียงโดยต้องใช้เครื่องช่วยหายใจและเครื่องตรวจวัดชีพจร มีลูกหลานญาติพี่น้องหลายคนรวมทั้งพยาบาลแวดล้อมดูแลอยู่...ดูเหมือนว่าท่านจะยังรอผม...เพราะเมื่อผมเข้าไปในห้องนั้นได้ไม่นานท่านก็สิ้นลม ผมดูนาฬิกาตอนนั้นเป็นเวลา ๒๑.๐๘ น. พอดี...ท่านได้จากพวกเราไปด้วยอาการอันสงบ

ขณะที่ผมกำลังเขียนบันทึกไว้อาลัยฉบับนี้ **"แม่ครู"** ซึ่งเป็นดวงประทีปอันสำคัญของผมได้ล่วงลับดับแสงลงแล้วชั่วนิรันดร์ ท่านจากผมไปสู่วังวนแห่งห้วงสังสารวัฏอันไม่รู้จบ โดยอาจไม่มีโอกาสที่จะได้พบกันอีก ถ้าหากว่า "แม่ครู" ของผมมีญาณวิถีใดที่พอจะหยั่งทราบได้...โปรดรับทราบด้วยว่า ลูกและศิษย์คนนี้ยังรักและรำลึกถึงท่านอยู่เสมอ และยังคงทำหน้าที่เป็นประทีปดวงน้อยแทนท่านสืบไปในเรื่องของ "ดนตรีไทย"....ลาก่อนครับ..คุณแม่

"ลูกตึ๊ก"
ชนก สาคริก

ดั่งเดือนดวงล่วง โอ้...อาดูร

นบ **"คุณครู"** ผู้สร้าง ศิลปะ ไทยเอย
"นางมหาเทพกษัตรสมุห" กล่าวอ้าง
"ศิลปบรรเลง" วัฒน ธรรม เด่น
"สาดริก" สาดร กว้าง เลิศล้ำ น้ำใจ

ดั่งเดือนดวงล่วง โอ้ อาดูร
ร่มโพธิ์ร่มไทรสูญ เปลี่ยวล้า
พระคุณเคยเทอดทูน ทบท่วม ใจเอย
ปวงศิษย์จิตเหว่ว้า สุดเว้น อาวรณ์

นบพระคุณครูผู้สร้าง สืบหนทางดุริยศิลป์
เกียรติคุณงามระบิล ยามยลยินชื่นดวงใจ
บุคคลดีเด่นทาง วัฒนธรรมของชาติไทย
การละครงามพิไล การดนตรีร่วมสร้างสรรค์
บทร้อง และ บทรำ ท่านแนะนำช่วยปลุกปั้น
สอนศิษย์ร่วมแบ่งปัน เพื่อสืบสานความเป็นไทย
บ้านเล็กที่เปิดกว้าง รับแขกต่างเพศต่างวัย
ศึกษาดนตรีไทย ครูช่วยเหลือเอื้ออาทร
"ครูบรรเลง" ของเหล่าศิษย์ เสมือนมิตรและมารดร
ห่วงใยในทุกข์ร้อน เมตตาศิษย์เป็นนิจสิน
ดั่งเดือนดวงล่วงลับ หวนคืนกลับคืนแผ่นดิน
หวนคิดหวนถวิล เกินจะเว้นความอาวรณ์
กราบพระรัตนตรัย นำพรชัย ยันอมร
สถิตย์ทิพย์ นิรันดร สุข สงบ ชื่นชีวัน
เทพฤทธิ์ประสิทธิ์ศรี คุณความดีเอกอนันต์
ปกป้องคุ้มครองขวัญ สวัสดิรักษ์ พิทักษ์เทอญ ฯ

จาก ชมรมดนตรีไทยสถาบันสุขภาพเด็ก
(รัชนี กูลวิสุตป์จิต - ร้อยกรอง)

ประดิษฐ์ไพเราะล้นสวรรคโลก
ๆ ครูหนอเล่นเรียงประโยคจระย้าสวรรค์
ทั้งพากย์พิณดั่งจินดาอัศจรรย์
ที่แท้บรรเลงบรรเลงมนตราวีนัส ๚ะ

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

บทเพลง ที่บรรเลงไม่รู้จบ

เพลงสุดท้าย

ค่ำคืนวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๔๕ เวลา ๒๑.๐๕ น. ณ โรงพยาบาลรามาธิบดี กรุงเทพฯ หญิงชราคนหนึ่ง สิ้นอายุขัยอย่างสงบไปด้วยอายุ ๙๔ ปี ท่ามกลางความอาลัยรักของลูกหลานที่มาร่วมประชุมอย่างพร้อมหน้าในสถานที่นั้น และอีกไม่นานนัก ข่าวคราวมรณกรรมนี้ก็แพร่สะพัดไปในบ้านเมืองจากสื่อเทคโนโลยีคมนาคมอันทันสมัยยิ่ง ถึงการจากไปไม่มีวันกลับของ "**นางมหาเทพกษัตรสมุห**" หรือ **ครูบรรเลง สาคริก** ผู้ที่เคยได้ชื่อว่าเป็นเสาหลักสำคัญในการวางรากฐานทางการศึกษาดนตรีและนาฏศิลป์ไทยในสังคมที่พลิกผันจากอดีตมาสู่ปัจจุบันและอนาคต กับภารกิจแห่งชาติเชื้อวงศ์ตระกูลที่สืบทอดมาจากบิดา**หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)** ที่ได้สร้างคุณูปการแก่แวดวงดนตรีไทยในเมืองหลวงอย่างเอนกอนันต์ สืบต่อมาเป็นเส้นทางชีวิตของเธอและญาติมิตรทางดนตรีไทยต่อไป

เป็นเรื่องปกติของทางโลกที่มีเกิดแล้วก็มีดับ หากแต่การดับลับสังขารไปนั้น มีสิ่งใดเล่าที่ฝากไว้ให้ผู้ยังอยู่ได้ระลึกนึกถึงและเรียนรู้สิ่งดีงามในอดีตครั้งที่ชีวิตยังโลดแล่นอยู่ ได้พิจารณาว่าช่วงเวลาที่ดำเนินบทเพลงแห่งชีวิตอยู่นั้นคุ้มค่าและเป็นประโยชน์ต่อโลกนี้เพียงไร

ช่วงเวลา ๙๔ ปีที่ผ่านพ้นไปนั้น เป็นบทเพลงที่บรรเลงอย่างงดงามไพเราะ อาจเป็นการบรรเลงที่ยาวนานและจบลงอย่างงดงามสมบูรณ์ในความคิดของใครบางคน แต่อีกหลายคนกลับคิดเห็นต่างออกไปว่านั่นเป็นเพียงช่วงเวลาหนึ่งของบทเพลงที่เงียบเสียงลงชั่วขณะเท่านั้น หากแต่เป็นการผ่อนพักท่อนเพลงที่ยังคงมีท่อนต่อๆ ไป เรื่องราวของชีวิตและผลงานของเธอผู้นี้ยังคงเป็นบทเพลงไม่รู้จบ บทเพลงที่รอคอยให้ใครสักคนหรือหลายๆ คนมาร่วมกันบรรเลงและร่วมสดับรับฟังกันต่อไป

ถ้อยคำไว้อาลัยในหนังสือเล่มนี้ ข้อเขียนต่างๆ ที่บอกเล่ากล่าวถึง ผลงานเพลง ผลงานละคร ผลงานทางความคิดและการกระทำในฐานะครูของแผ่นดิน ผู้ใช้ชีวิตทั้งชีวิตทุ่มเทให้กับการสอนนักเรียนรุ่นแล้วรุ่นเล่าให้เติบโตขึ้นมามีความรู้ ความรัก และประสบการณ์หลากหลายในวิชาดนตรีนาฏศิลป์ มาถึงการร่วมผลักดันให้องค์กรทางดนตรีไทย **"มูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะฯ"** เติบโตขึ้นมาสานต่อเส้นทางดนตรีไทยที่บิดาและพี่สาวได้ร่วมกันดำเนินมาจนส่งผลไปถึงลูกหลานญาติมิตรและเยาวชนไทยทั่วไป

เหล่านี้คงเป็นข้อยืนยันได้ดีว่าบทเพลงที่บรรเลงขึ้นนี้ยังไม่มีวันจบสิ้นลงไปง่ายๆ และยิ่งนำมาบรรเลงต่อไปก็จะยิ่งได้อรรถรสในการประจักษ์แจ้งถึงคุณค่าผลงานแห่งอดีตที่เธอสร้าง ทำ และฝากฝังไว้ให้คนที่มีชีวิตอยู่ต่อไปได้สัมผัสกัน

เพลงแรก

บทเพลงของเธอเริ่มต้นขึ้นเมื่อวันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๑

เสียงร้องไห้จ้าของทารกน้อยผู้หนึ่ง บ่งบอกสัญญาณของการออกมาเผชิญโลกดังขึ้นที่เรือนฝากระดานโอ่อ่าสองชั้นที่ตั้งตระหง่านอยู่ริมทางเดินที่ทอดยาวจากวังบูรพาภิรมย์ ถนนมหาชัย อันเป็นที่ประทับ**สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช** หรือ **"สมเด็จวังบูรพาฯ"** สู่ท่าน้ำคลองโอ่งอ่าง และในละแวกนั้นรู้จักชื่อเสียงของบ้านหลังนี้ว่าเป็นที่พำนักของ**จางวางศร ศิลปบรรเลง** หรือต่อมาได้บรรดาศักดิ์เป็น**หลวงประดิษฐไพเราะฯ** นักระนาดเอกฝีมือกล้าที่สมเด็จวังบูรพาฯ ทรงเสาะหามาจากบ้านครูสิน ศิลปบรรเลง ครูเพลงแห่งย่านอัมพวา ลุ่มน้ำแม่กลอง นำเข้ามาสู่เมืองบางกอก เพื่อเป็นผู้นำวงปี่พาทย์ประจำวังและแต่งตั้งให้เป็นจางวางมหาดเล็กห้องพระบรรทมของพระองค์ ต่อมาได้ทรงพระเมตตาประทานบ้านหลังนี้ให้จางวางศรได้อยู่กินกับภรรยาพี่น้อง ๒ คนคือ **นางโชติ** และ**นางฟู** ซึ่งทั้งสองได้ให้กำเนิดทายาทของตระกูล **"ศิลปบรรเลง"** สืบทอดสายเลือดจางวางศรเอาไว้หลายคน

ณ เวลานั้น เรือนปี่พาทย์ที่พำนักของจางวางศรเงียบเหงาไร้เสียงระนาดที่หมั่นฝึกซ้อมเหมือนดั่งเคย มีเพียงแม่โชติผู้มารดาอยู่เดียวดาย ด้วยบิดาต้องตามเสด็จฯ ถวายงานดนตรีองค์สมเด็จวังบูรพาฯ ยังเมืองชวาประเทศอินโดนีเซีย โดยหารู้ไม่ว่า แม่โชติคู่ชีวิตกำลังให้กำเนิดทายาทผู้ที่ต่อมาได้ใช้เวลาทั้งชีวิตในการสืบสานและสร้างสรรค์งานดนตรีทดแทนคุณแผ่นดินและบิดา ลูกสาวคนแรกที่มีก่อนที่จะเดินทางนั้นชื่อว่า **"ชิ้น"** เป็นคนที่บิดามารดาเฝ้าเลี้ยงดูไว้ด้วยความรักและห่วงใย เนื่องด้วยกลัวว่าจะมีอันเป็นไปเฉกเช่นพี่สาวอีกสองคน **"สร้อยไข่มุกด์"** และ **"ศุกร์ดารา"** ที่สมเด็จวังบูรพาฯ ทรงรับไปเลี้ยงดูและด่วนจากไปตั้งแต่ยังเยาว์

ก่อนเดินทางไกล แม่โชติครรภ์แก่ จางวางศรมีความห่วงใยภรรยายิ่งนัก และยิ่งกว่านั้นคือความหวังที่จะมีบุตรชายไว้สืบสกุล เพราะที่ผ่านมานั้นมีแต่ลูกสาวทั้งสิ้น หากลูกชายคนนี้เกิดมาจะได้เลี้ยงดูให้เติบโตขึ้นมาจะได้ฝากฝังวิชาดนตรีปี่พาทย์ของตนที่รับสืบทอดต่อมาจากครูสินผู้บิดาและครูแปลกซึ่งสมเด็จวังบูรพาทรงโปรดให้เข้ามาถ่ายทอดความรู้และฝีไม้ลายมือในวังบูรพาภิรมย์ได้ขยายมรรคผลต่อไป

ตลอดระยะเวลาที่ได้สัมผัสกับดนตรีชวาและเส้นทางแรงบันดาลใจที่จะแต่งเพลงไทยขึ้นมาใหม่ให้มีสำเนียงชวานั้น ในใจก็ไม่วายคิดถึงลูกที่จะเกิดมา จดหมายที่ส่งมาถึงภรรยาความว่า *"..แม่โชติคลอดหรือยังหวังใจว่าจะได้ลูกชาย...."* พร้อมทั้งยังพนันกับเพื่อนที่ไปด้วยกันว่าจะต้องได้ลูกชายแน่ๆ และได้ตระเตรียมเครื่องดนตรีไม้ไผ่ที่ชวาใช้เขย่าเสียงกรุ๊กกริ๊กไพเราะนาม **"อุงคลุง"** โครงสร้างเป็นแผงไม้ไผ่สองกระบอกและใช้มือจับเขย่าจากด้านบน เสียงที่เล่นรวมกันเป็นวงดังเหมือนเสียงเคาะเกราะโกร่ง คล้ายเสียงระนาด หมายใจว่าจะรับขวัญชีวิตใหม่ที่กำลังจะถือกำเนิดขึ้นมาในครอบครัวด้วยเครื่องดนตรีไม้ไผ่ชุดนี้

เมื่อกลับถึงเมืองไทย ผลที่เกิดมามิเป็นเช่นหวัง กลับได้ลูกสาวอีกคนหนึ่ง คุณตา**พันโทพระประมวญประมาณพล (พัน หุราพันธุ์)** สมุหบัญชีกระทรวงกลาโหม เป็นผู้ตั้งชื่อว่า **"บรรเลง"**

เครื่องดนตรีไม้ไผ่นั้นเมื่อได้ใช้รับขวัญลูกที่เกิดใหม่

คนนี้ ก็ได้นำไปปรับปรุงให้มีกระบอกเพิ่มขึ้นเป็น ๓ กระบอก เปลี่ยนแปลงวิธีการจับถือและการเขย่า พร้อมทั้งแต่งเพลงสำเนียงชวาและเพลงไทยอื่นๆ ให้ลูกศิษย์นำไปเล่นกัน เกิดเป็นดนตรีที่นิยมกันทั่วไปในนาม **"อังกะลุง"** และกลายเป็นเครื่องดนตรีที่นำพาเด็กๆ อีกมากมายมหาศาลในประเทศนี้เข้ามาสัมผัสกับโลกดนตรีไทยด้วยความสุขสนุกสนานจากการร่วมวงเล่นดนตรีด้วยกัน ด้วยเสียงแห่งมิตรไมตรี เสียงที่เกิดจากความพร้อมเพรียงและความสามัคคี สนุกและอบอุ่น

แต่ชีวิตใหม่ที่เกิดขึ้น กลับดูเหมือนจะตรงกันข้าม

ไม่ใช่ลูกชาย ก็กลายเป็นลูกชัง

จากความอบอุ่นที่สมควรจะได้รับในฐานะลูกชาย แต่เพียงเพราะเกิดมาในเพศตรงข้าม กลับกลายเป็น **"ลูกชัง"** แม้จะมีพี่สาวที่เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ ก่อนหน้านี้เป็นหญิงเช่นกัน หากแต่เป็น **"ลูกรัก"** ในความคิดบิดามากกว่า เนื่องจากความสูญเสียลูกสาวก่อนหน้านี้ไปถึง ๒ คน เมื่อพี่สาว "ชิ้น" จะเกิดนั้นจางวางศรฝันว่าได้ไปรับ "สร้อยไข่มุกด์" ลูกคนแรกที่สมเด็จวังบูรพาฯ ทรงประทานชื่อให้ และได้ตายไปเมื่ออายุ ๓ ขวบ ให้กลับมาให้เกิดเป็นลูกใหม่อีกครั้ง บิดาถือว่าเป็น "ลูกสองชาติ" จึงรักมากกว่าเด็กหญิงบรรเลง เมื่อแรกเกิดเด็กหญิงชิ้น (มีความหมายว่าเป็นที่รักของพ่อและแม่มากที่สุด) นั้นเป็นเด็กที่มีร่างกายอ่อนแอ ตัวเล็กนิดเดียว เป็นที่ห่วงใยของบิดามาตั้งแต่ต้น จางวางศรปิดไว้ไม่กล้ากราบทูลสมเด็จวังบูรพาฯ ด้วยเกรงว่าจะทรงนำไปเลี้ยงในวังฯ อีก เคราะห์ดีที่สมเด็จวังบูรพาฯ มิได้ทรงกริ้วเมื่อทรงทราบในภายหลัง เนื่องจากพระองค์ทรงมีพระโอรสและพระธิดาจากหม่อมเล็กๆ แล้วจึงมิได้ทรงขอไปเลี้ยงในวังอีก และในกาลต่อมาลูกสาวคนนี้ คือ **คุณหญิงชิ้น ศิลปบรรเลง ต.จ.** ได้เจริญรอยตามท่านบิดาทางดนตรีไทย ทำหน้าที่ครู และนักวิชาการคนสำคัญที่สืบสานวิชาความรู้และสืบต่ออุดมการณ์ทางดนตรีไทยของหลวงประดิษฐไพเราะฯ ไว้มากมาย ได้ก่อตั้งมูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะฯ และจัดงาน "มหกรรมดนตรีศรีศตวรรษ" ฉลองครบรอบร้อยปีเกิดของบิดาในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ คุณหญิงชิ้นได้รับปริญญาการศึกษาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตประสานมิตร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓, ได้รับการยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปการแสดง (ดนตรีไทย) ในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ และถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. ๒๕๓๑

ลูกสาวคนที่ ๔ "บรรเลง" ต่อมาได้เจริญรอยทางดนตรีตามบิดาและพี่สาวเช่นกันนี้ เมื่อเกิดมา จางวางศรก็มิได้กราบทูลสมเด็จวังบูรพาฯ ให้ทรงทราบเช่นเดียวกับพี่สาว จนเมื่ออายุได้ ๘-๙ ขวบแล้ว จึงได้นำเข้าเฝ้าถวายตัวสมเด็จวังบูรพาฯ

และต่อมาภายหลัง ท่านก็ค่อยสมใจว่าได้ลูกคนที่ ๕ เกิดมาเป็นผู้ชาย สมเด็จวังบูรพาฯ ทรงทราบ ก็ขอตัวเอาไปเลี้ยงอีก ทรงประทานชื่อว่า **"ศิลปศราวุธ"** แต่พอถึง ๓ ขวบ ก็ถึงแก่กรรมอีก

คนที่ ๖ เป็นชายอีก เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ คราวนี้พ่อแม่เลี้ยงเอง ตั้งชื่อว่า **"ประสิทธิ์"** เมื่อเกิดมาทำพิธีแก้เคล็ดด้วยการใช้กระบุงครอบ (จึงได้ชื่อเล่นว่า "กระบุง") และมีการรับขวัญด้วยการนำเครื่องดนตรีต่างๆ เช่นไม้ระนาด ไม้ฆ้อง ซอ ฉิ่ง มาวางรอบตัว เมื่อโตขึ้น ก็ได้ส่งเสริมให้ไปเรียนต่อด้านดนตรีสากลและการประพันธ์เพลงถึงประเทศญี่ปุ่น จบปริญญากลับมารับราชการที่กรมศิลปากร และออกมาตั้งคณะละครผกาวลีร่วมกับคุณหญิงชิ้นพี่สาวและคุณลัดดาภรรยา มีผลงานการประพันธ์เพลงไทยสากลและเพลงคลาสสิคมาก จนได้รับการยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๒

คนที่ ๗ สุดท้องของนางโชติ เป็นหญิง ชื่อว่า **"ชัชวาลย์ จันทร์เรือง"** แต่งงานกับกุมุท จันทร์เรืองและเป็นมารดาของ อ.ชนประคัลภ์ จันทร์เรือง ปัจจุบันถึงแก่กรรม

ต่อมาจางวางศรได้สมรสกับนางฟู เป็นน้องสาวแท้ๆ คนสุดท้องของนางโชติเอง ซึ่งแต่งงานกับจางวางศรโดยความเห็นชอบของพี่สาวและพระประมวญฯ ผู้พ่อตา

ทั้งสองพี่น้อง ต่างรักใคร่ปรองดองกันดีตลอดชีวิตแม้จนตายจากกันไป ช่วยกันเป็นแม่บ้าน ดูแลอาหารการกิน ค่าใช้จ่าย การรับงานดนตรีของบ้าน การดูแลลูกศิษย์ลูกหาจากต่างถิ่นใกล้ไกลที่มาพำนักอยู่ด้วยและร่วมกันเป็นกำลังใจให้กับจางวางศร สามีนักระนาดผู้กลายเป็น

ตำนานดนตรีคนสำคัญในแผ่นดินในกาลต่อมา

จางวางศรมีทายาทกับนางฟูทั้งสิ้น ๕ คน

คนโตเป็นหญิงชื่อ **"ภัลลิกา รุทระวนิช ศิลปบรรเลง"** สมรสกับ จ่าเร่งงานรัดรุด (เฉลิม รุทระวนิช) นางเร่งงานรัดรุด ปัจจุบันถึงแก่กรรม

คนที่ ๒ เป็นชาย ชื่อ **"ชาย"** ถึงแก่กรรมตั้งแต่ยังเด็ก

คนที่ ๓ เป็นชาย ชื่อ **"ขวัญชัย ศิลปบรรเลง"** หรือนายเถ่ เรียนดนตรีกับบิดา คลุกคลีกับแวดวงปี่พาทย์แต่ยังเยาว์ เติบโตขึ้นมาเป็นนักระนาดที่มีฝีมือคนหนึ่งของกรมศิลปากร ปัจจุบันถึงแก่กรรม

คนที่ ๔ เป็นชาย ชื่อสมชาย ปัจจุบันคือ **"น.อ. พิเศษ สมชาย ศิลปบรรเลง ร.น."** จบการศึกษาวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและรับราชการในกองทัพเรือ กรมอู่ทหารเรือ

คนที่ ๕ สุดท้อง เป็นชาย ชื่อ **สนั่น** ปัจจุบันคือ **"นายสนั่น ศิลปบรรเลง"** เรียนดนตรีและสนใจการเมือง เคยเป็นสส.พรรคประชากรไทย

ที่นอนหลังวงปี่พาทย์ละครปราโมทัย

เมื่อแรกเกิด เด็กหญิงบรรเลงต้องกินนมจากแม่นม เรียกกันว่า **"แม่รูณ"** มาจากเวียงจันท์ เพราะพี่สาวยังไม่ยอมหย่านม กินนมแทนน้องตั้งแต่มารดาคลอดและยังอยู่บนกระดานไฟ จึงถูกเลี้ยงดูจากพี่เลี้ยง แม่นม ญาติๆ และศิษย์นักดนตรีของจางวางศรมากกว่าที่จะได้มีโอกาสใกล้ชิดบิดามารดา ตั้งแต่แรกเกิดจนโตรู้ความ

ผู้ที่ช่วยดูแลเด็กหญิงบรรเลงเป็นพิเศษคือ**ปู่ชุ่ม** น้องของ**ย่าช้อย** ซึ่งเป็นเมียครูสิน ปู่ชุ่มมีศักดิ์เป็นน้าของจางวางศร ติดตามมาจากอัมพวามาอยู่บางกอกด้วย มีหน้าที่คุมวงดนตรีไปบรรเลงตามงานต่างๆ จึงเป็นผู้เลี้ยงดูแต่ยังเล็ก มือหนึ่งถือถุงไม้ระนาด อีกมืออุ้มหลานขี่คอไปกินนอนอยู่ในวงปี่พาทย์ของทางบ้านจางวางศรที่รับงานละครปราโมทัยตั้งแต่แรกเริ่ม

ละครแนวปราโมทัยนี้เป็นละครร้องที่ได้รับความนิยมมากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อยมาจนถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นละครร้องสมัยใหม่ที่**พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์** ทรงริเริ่มปรับปรุงขึ้นจากละครบังสาวันของมาเลเซียและมิวสิคเคิลอย่างตะวันตก โดยเน้นเนื้อเรื่อง ภาษาถ้อยคำท่ารำที่เข้าใจง่ายกว่าโขนละครหลวง ตัวละครร้องเป็นเพลงตลอดเรื่อง และใช้ดนตรีไทยบรรเลงประกอบ โดยมี**หม่อมหลวงต่วนศรี วรวรรณ** พระชายาเป็นผู้ช่วยในด้านบรรจุเพลง ละครร้องอย่างใหม่นี้นำออกแสดงเก็บเงินค่าดูที่โรงละครหลวงนฤมิตรหรือที่รู้จักกันว่าละครปรีดาลัย ได้รับความนิยมไปทั่ว จนเกิดการเอาอย่างกันอีกหลายคณะ เช่น **ละครปราโมทัย ปราโมทย์เมือง ประเทืองไทย วิไลกรุง ไฉวเวียง เสรีสำเริง บันเทิงไทย** และ**นาครบันเทิง** เป็นต้น

การเกิดละครร้องขึ้นมาใหม่หลายคณะนี้ ทำให้จางวางศรต้องรับภาระในการจัดหานักดนตรีไปร่วมบรรเลงเพลงประกอบละครด้วย เพราะมีลูกศิษย์ที่มีความสามารถหลายคน มีความรู้ทักษะเกี่ยวกับเพลงไทยสำเนียงใหม่ๆ มาก และอยู่ในอาณาบริเวณที่สามารถเดินทางไปทำเพลงปี่พาทย์ประกอบละครปราโมทัยตามโรงละครต่างๆ ที่ตั้งกระจายกันในเขตพระนครได้ง่าย

เด็กหญิงบรรเลงได้ติดตามคุณพ่อหรือบรรดานักดนตรีจากวังบูรพาฯ และลูกศิษย์ของท่านไปดูละครปราโมทัยร่วมกับเด็กหญิงชิ้นพี่สาวเป็นประจำ ทางโรงละครจัดที่นั่งบ็อกซ์พิเศษให้คุณพ่อโดยเฉพาะ และที่นอนประจำของเด็กหญิงบรรเลงสมัยเด็กๆ คือ บริเวณหลังปี่พาทย์ที่ทำเพลงประกอบละครปราโมทัยนี่เอง ปู่ชุ่มต้องอุ้มกลับบ้าน เวลาผ่านไปๆ ทำให้เด็กน้อยคุ้นเคยกับเสียงดนตรีไทย จดจำเพลงเพลงไทยที่นำมาใช้ในละครอย่างมากมายโดยมิรู้ตัว และบางบทเพลงที่ได้ยินจากละครปราโมทัยนั้น ได้กลายมาเป็นวัตถุดิบที่มาใช้ในการประพันธ์เพลงของเธอในอีกหลายสิบปีต่อมา เช่น **ลาวสวยรวย เถา ภูลาว เถา** เป็นต้น

เด็กซนบนเส้นทางดนตรี

เมื่อเล็กๆ เด็กหญิงบรรเลงแข็งแรงและซนมาก ละแวกบ้านหน้าวังส่วนใหญ่เป็นคนจีน มีโรงทำจันอับ ทองหยิบ ฝอยทอง เป็นร้านค้า เด็กหญิงบรรเลง มีสิทธิ์หยิบกินฟรีๆ ได้ตลอด ไม่มีใครเก็บเงิน เป็นนักเลงโต ตี

บุตรหลานถ่ายภาพร่วมกันที่บ้านบาตร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๔
ในวาระหลวงประดิษฐไพเราะฯ อายุ ครบ ๗๐ ปี และครบรอบแต่งงาน ๕๐ ปี กับนางโชติ

หลังจากพิธีไหว้ครูดนตรีไทย ที่บ้านบาตร พ.ศ. ๒๔๙๖

หลวงประดิษฐไพเราะฯ (ศร ศิลปบรรเลง) กับนางโชติ บิดาและมารดาของนางมหาเทพกษัตรสมุห

กงล้อขอบกระดัง โสร่งพาดบ่า ตีลั่นทุ่งวังบูรพาฯ ทั่วไปหมด ใครๆ ก็รู้จัก สะพายโสร่งวิ่งตีลูกล้อขอบกระดังกับเพื่อนเล่น ที่เป็นเด็กลูกเจ๊กข้างบ้าน เคยชวนกันเล่นคลุมผ้าขาวจุดธูปทำเป็นผีหลอก "ซิ้ม" ที่ทอผ้าอยู่ใกล้ๆ บ้าน ถูก "ซิ้ม" มาฟ้องบิดา และถูกลงโทษด้วยการจับมัดเท้าติดกันกับพี่สาว คือเด็กหญิงชิ้น นอนเรียงกันอยู่ในห้อง

เมื่อโตขึ้น ทั้ง ๒ คน เริ่มเรียนดนตรีกับจางวางศร ผู้บิดา ใช้เครื่องดนตรีที่มารดา ซึ่งมีความสามารถในการช่างทำให้เล่น คือ ซอด้วง ทำจากกระป๋องนม สำหรับเด็กหญิงชิ้น และจะเข้ตัวเล็กๆ ทำจากไม้ สำหรับเด็กหญิงบรรเลง ท่านเล่าว่าจะเข้ของท่าน รูปร่างเป็น "จิ้งจก" มากกว่า "จะเข้" (คงหมายถึงขนาดเล็กกว่าจะเข้ขนาดธรรมดามาก) มารดาของท่าน ก็เล่นดนตรี (ของเล่น) เหล่านั้นกับลูกๆ ด้วย แต่ต่อมาพอลูกๆ เล่นดนตรีได้แล้วก็เลิกเล่น ได้แต่ซ่อมเครื่องดนตรี

สิ่งที่สั่งสมจากการติดตามปู่ชุ่มไปโรงละครปราโมทัยตลอดนั้น นอกจากจะจดจำเพลงต่างๆ ไว้ในสมองได้อย่างดีแล้ว ความมักคุ้นในเสียงดนตรี เห็นท่าทางการบรรเลงของนักดนตรีรุ่นผู้ใหญ่จนติดตา ทำให้การเรียนดนตรีของเด็กหญิงบรรเลงและพี่สาวก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว สามารถเล่นเครื่องดนตรีของจริงต่อมาจนคล่องแคล่ว ปู่ชุ่มนั้นก็เมตตาช่วยสอนสั่งให้หลานได้เรียนรู้ทั้งเพลงในกระบวนปี่พาทย์และเครื่องสาย ตั้งแต่เพลงพื้นฐานมาจนถึงเพลงแสดงฝีมือ ซึ่งก็ได้ผลดีเกินคาด

ระหว่างนั้น จางวางศรได้ถวายการรับใช้**สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์** ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นอุปราชมณฑลปักษ์ใต้ ณ เมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นเมืองเอกและเป็นที่ประทับของพระองค์ มีหน้าที่ที่จะต้องเตรียมการรับเสด็จ**พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว** เสด็จประพาสเลียบมณฑลปักษ์ใต้ กรมหลวงลพบุรีฯ จึงได้กราบทูลต่อสมเด็จวังบูรพาฯ ขอพระราชทานวงดนตรีจากกรุงเทพมหานครลงมาเป็นการเฉพาะ โปรดให้เป็นจางวางศรผู้ควบคุมวงและเตรียมเพลง *"เขมรเลียบพระนคร"* ไว้รับเสด็จฯ ทำนองเพลงที่เรียบเรียงขึ้นมาใหม่นี้ ใช้เทคนิคการประพันธ์ที่แปลกหูออกไปจากที่เคยมีมาในอดีต โดยเฉพาะการใช้เสียงโน้ตยาวๆ ผูกประโยคเพลงแทนที่จะเป็นโน้ตสั้นๆ เรียงไล่กันไปเป็นกลอนสัมผัสอย่างในกลการบรรเลงปี่พาทย์ดั้งเดิม คิดหาวิธีการแบ่งรัวน้ำหนักข้อมือซ้ายขวาลงไปบนผืนระนาด ที่เรียกเป็นเทคนิคดนตรีว่า *"กรอ"* ให้เสียงที่นุ่มนวลชวนฟัง หวาน สง่าผ่าเผย นับเป็นปฐมบทแห่งเพลงไทยที่เรียกว่า *"เพลงกรอ"* อย่างเต็มรูปแบบ

จางวางศรกลับมากรุงเทพฯ ได้เห็นบุตรสาวทั้งสองก้าวหน้าในฝีมือความรู้ทางดนตรี ก็สร้างความแปลกใจให้กับบิดาเป็นที่ยิ่ง

พ.ศ. ๒๔๕๘ เมื่ออายุได้ ๗ ปี เด็กหญิงบรรเลงก็เข้าเรียนหนังสือชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ที่โรงเรียนศรีจิตรสง่า จนถึงพ.ศ. ๒๔๖๒ จึงย้ายไปเรียนต่อชั้นมัธยม ๑ ที่โรงเรียนราชินี

ฉายแววในงาน "สี่มะเส็ง" ประชันปี่พาทย์ที่วังบางขุนพรหม

จนถึงอายุได้ ๑๔ ปี ระหว่างที่กำลังเรียนชั้นมัธยม ๔ ร.ร.ราชินีอยู่นั้น มีเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้ชีวิตพลิกผันจากการเป็น "ลูกชัง" มาสู่ "ลูกรัก" ของบิดา และเป็นความประทับใจทางดนตรีที่เธอไปไม่เคยลืมเลือน แม้เวลาจะผ่านไปเนิ่นนานเพียงไร

ในปี ๒๔๖๖ นั้นมีงาน **"สี่มะเส็ง"** ซึ่งเป็นงานทำบุญฉลองพระชนมายุครบ ๔ รอบ ของ**จอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต** หรือ **ทูนกระหม่อมบริพัตรฯ** และพระโอรสธิดาองค์อื่นๆ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ที่ประสูติในปีจักรราศีเดียวกัน คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพิสมัยพิมลสัตย์ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศศิพงษ์ประไพ ดังนั้น ทูนกระหม่อมบริพัตรฯ ทรงพระดำริให้มีการประชันปี่พาทย์ขึ้น ณ วังบางขุนพรหม ซึ่งใช้เป็นสถานที่จัดงานสี่มะเส็งนี้

มีวงปี่พาทย์เข้าร่วมประชัน ๓ วง ซึ่งถือว่าเป็นการประชันครั้งประวัติศาสตร์ในวงการดนตรีไทย เพราะมีวงปี่พาทย์ชั้นนำเข้ามาร่วมแสดงฝีมือด้วยกันถึงสามวง ได้แก่

วงวังบางขุนพรหม ของพระองค์เอง มี**ครูจางวางทั่ว พาทยโกศล** สหชาติของจางวางศร เป็นครูผู้ฝึกซ้อม

และปรับวง

วงวังบูรพาภิรมย์ มี **จางวางศร ศิลปบรรเลง** เป็นผู้ฝึกซ้อมและปรับวง

วงของเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี (ม.ร.ว.ปุ้ม มาลากุล) เสนาบดีกระทรวงวัง มี**พระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน)** เป็นครูผู้ฝึกซ้อมและปรับวง

กำหนดงานตรงกับวันเสาร์ที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๖ เริ่มตั้งแต่หัวค่ำไปจนฟ้าสาง คณะกรรมการประกอบไปด้วยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอนุพงษ์จักรพรรดิ์ นายกกรรมการฝ่ายนักฟัง, หม่อมเจ้าจิตรโภคทวี เกษมศรี, มหาเสวกโท พระยาศรีธรรมาโศกราช (ปิ๋ว บุนนาค), มหาอำมาตย์ตรี พระยาศรีสังกร, พระสินธุชลสงคราม (เผื่อน), อำมาตย์ตรี หลวงพรหมปรีชา (กลิ่น จันทร์เรือง) ส่วนกรรมการฝ่ายอาชีพมี หุ้มแพร หลวงประณีตวรศัพท์ (เขียน วรวาทิน), ครูแฉ่ง คงศรีวิลัย, นายลวด นิลวงศ์, นายเพิ่ม บาปุยวาทย์ และนายกล้ำ ณ บางช้าง

ในการประชันครั้งนั้น จางวางศรได้ทำการฝึกซ้อมลูกศิษย์เป็นอย่างดี นักดนตรีแต่ละคนที่ร่วมอยู่ในวงเป็นผู้ที่มีพื้นฐานทางดนตรีมาอย่างดี คนระนาดนั้นคือ **นายลาภ ณ บรรเลงนั้น** เป็นบุตรของครูคืบ ณ บรรเลง จัดว่ามีฝีมือทางระนาดดีคนหนึ่ง โด่งดังมาจากวิกลิเกเมรุปูน มีฝีมือไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าคู่ประชันคือ**นายทรัพย์ เซ็นพานิช** ของวงวังบางขุนพรหมและ**นายเพิ่ม พินโย** ของวงเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดีเลย โดยเฉพาะนายทรัพย์นั้นเป็นนักระนาดที่ครูจางวางทั่ว พาทยโกศล ปั้นมากับมือ มีชื่อเสียงมากในด้านการตีระนาดว่าเป็นคนฉลาด หัวไว ได้เพลงเสภามาก มีแนวกลอนดีและรู้วิธีรับ-ส่วม-ส่งร้องได้จนเป็นที่กล่าวขวัญในบรรดานักระนาดทั่วไป ภายหลังได้สมรสกับ**นางเทียม กรานต์เลิศ** นักร้องประจำวง ส่วนนายเพิ่ม คนระนาดของวงพระยาธรรมาฯ ก็เป็นบุตรของ**ครูฐ** สำนักระนาดบ้านขมิ้น ผู้รักษามรดก "ปี่ท่านพระ" ของ**พระประดิษฐไพเราะ (ครูมีแขก)** เอาไว้ ซึ่งภายหลังตกทอดมาเป็นกรรมสิทธิ์ของบ้านครูจางวางทั่ว พาทยโกศล โดยที่นายเพิ่มเอาปี่เลานี้มาแลกกับวงปี่พาทย์เครื่องคู่ของจางวางทั่ว ๑ วง

สำหรับนักร้องประจำวงนั้นทีแรก จางวางศรหมายใจจะให้ **ทองดี ศุณะมาลัย** เป็นคนร้อง นางทองดีนี้เป็นลูกศิษย์ดั้งเดิมของครูสิน สินธุนาคร วงวังบ้านหม้อ และได้เข้ามาช่วยขับร้องประจำให้กับวงวังบูรพาภิรมย์ วังลดาวัลย์ เป็นคนที่มีเสียงไพเราะมากคนหนึ่ง แต่เนื่องด้วยโชคไม่ดีที่เกิดป่วยกระทันหันด้วยมีฝีขึ้นที่ท้องน้อยใกล้วันประชันเข้าไปทุกที ไม่รู้จะหาใครมาเป็นนักร้องของวง "วังบูรพาฯ" และเพราะมีกติกาบังคับไว้ด้วยว่า นักร้องจะต้องเป็นคนมีเกียรติ มีบรรดาศักดิ์ ไม่มีพันธะครอบครัว ซึ่งก็หาได้ยากเต็มทน

ในที่สุดท่านจางวางศรก็ได้เลือกให้**เด็กหญิงบรรเลง**บุตรสาวมาเป็นคนขับร้องประจำวงเพื่อการประชันในครั้งนั้น โดยมีเวลาในการเตรียมตัวไม่มากนัก แต่ด้วยความคุ้นเคยกับเสียงดนตรีปี่พาทย์มาตั้งแต่อ้อนแต่ออก ได้ติดตามวงปี่พาทย์ของคุณพ่อไปทำเพลงละครปราโมทัยอยู่เสมอๆ จึงสามารถต่อเพลงได้อย่างรวดเร็วและแม่นยำ แม้ว่าจะไม่ใช่ลูกรักเท่าไรนัก แต่ก็ไม่ได้ทำให้ท่านผิดหวัง เป็นการพิสูจน์ถึงสายเลือดนักดนตรีว่าเข้มข้นเพียงใด จางวางศรได้พาลูกสาวไปกราบขอเป็นศิษย์ท่านครู**พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์)** ครูของตนและขอให้ท่านปรับทางร้องเพลงแขกมอญให้ด้วย

บรรดาศิษย์จางวางศรคนอื่นๆ ที่ร่วมอยู่ในวงครั้งนั้น นอกจาก**นายลาภ ณ บรรเลง** นักระนาดเอกแล้ว ยังมี**นายต๋วม สาดวง** ปี่ใน, **นายสงัด ยมะคุปต์** ระนาดทุ้ม, **นายปลีก หลิตเสน** ฆ้องวงใหญ่, **นายทองต่อ กลีบชื่น** ฆ้องวงเล็ก, **นายศิริ คชมุที** กลองสองหน้า, **นายเสริม เผื่อนใจอิ่ม** ฉิ่ง และ **นายสำราญ เริงกฤษ** ฉาบ

เพลงที่ใช้ในการประชันงานสี่มะเส็ง เป็นเพลงในตระกูลปี่พาทย์เสภา ซึ่งเป็นเพลงแสดงฝีไม้ลายมือของนักดนตรีทุกคนในวงและภูมิปัญญาของครูผู้ควบคุมวงที่จะสรรหาแนวทางการปรับปรุงเทคนิคการบรรเลงให้มีรสชาติประทับใจผู้ฟัง กติกาการประชันแบ่งออกเป็น ๗ รอบ มีลำดับดังนี้

รอบที่ ๑	โหมโรงต่างเพลง
รอบที่ ๒	พม่าห้าท่อน
รอบที่ ๓	จระเข้หางยาว, สี่บท, บุหลัน
รอบที่ ๔	เดี่ยวแขกมอญ

รอบที่ ๕ ทยอยนอก
รอบที่ ๖ เดี่ยวกราวใน
รอบส่ง เต่ากินผักบุ้ง, นกขมิ้น, พระอาทิตย์ชิงดวง

ผลการตัดสินการประชันวงตลอดคืนที่วังบางขุนพรหมในครั้งนั้น คะแนนของวงวังบางขุนพรหมได้เป็นที่ ๑ วงพระยาธรรมาฯ ได้เป็นที่ ๒ และวงวังบูรพาภิรมย์ได้เป็นที่ ๓ ด.ญ.บรรเลงผู้ขับร้องของวงวังบูรพาฯ ตอนแรกได้รับการตัดสินให้ได้รับ**รางวัลที่ ๑** แต่ทูลกระหม่อมบริพัตรทรงเพิ่มกติกาให้ขับร้องเพลงนอกรายการประกวดอีก ๑ เพลง คือ เพลงทกบท เด็กหญิงบรรเลงจำบทร้องไม่ได้ จึงถูกปรับให้เป็นรางวัลที่สอง (เอก) ได้รับเงินรางวัล ๘๐ บาท เท่ากันกับนางเทียม (กรานต์เลิศ) เซ็นพานิช ผู้ขับร้องของวงวังบางขุนพรหม ซึ่งได้รางวัลที่ ๑ (ตรี)

เรียนรู้ดนตรีกับบิดา ครูไพฑูรย์ ครูแปลก

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ได้มากกว่ารางวัลจากการประชันวงครั้งนี้ คือการเริ่มต้นเข้าสู่การเรียนรู้ดนตรีอย่างจริงจังของเด็กหญิงบรรเลง ในฐานะนักร้องเต็มตัว ผู้สืบความเป็น ***"ศิลปบรรเลง"*** เอาไว้อย่างเต็มเปี่ยมตลอดมา

จางวางศรได้ลบเลือนความรู้สึก "ลูกชัง" ออกไปเสียสิ้น และหันมาถ่ายทอดความรู้ดนตรีทั้งขับร้อง ปี่พาทย์และเครื่องสายให้ลูกสาวคนนี้อย่างจริงจัง ในปี พ.ศ. ๒๔๖๖ นี้เอง จากฐานความรู้ที่มีพร้อมอยู่แล้ว ก็ทำให้ความสามารถดนตรีเร่งรุดขึ้นไปอีก และยิ่งไปกว่านั้น ท่านได้เชื้อเชิญ**คุณครูไพฑูรย์ ณ มหาชัย** ภรรยาพระยาบำเรอฯ ซึ่งเป็นคนจะเข้และคนร้องศิษย์**จ่าเผ่น ผยองยิ่ง (จ่าโคม)** มาช่วยสอนวิชาจะเข้และขับร้องให้อีกด้วย ซึ่งก็ได้เพลงสำคัญติดตัวเด็กหญิงบรรเลงมาตั้งแต่บัดนั้นคือ เพลงร้องทยอยเดี่ยวทางเก่า เพลงเดี่ยวจะเข้กราวใน และได้เรียนเครื่องสายเพิ่มเติมกับ**พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์)** ซึ่งเป็นครูของจางวางศรอีกทีหนึ่ง

นอกจากนี้ ในปีถัดๆ มาที่เป็นนางสาวบรรเลง ยังเรียนโรงเรียนราชินีอยู่ ก็ได้เรียนขิมเพิ่มเติมจากบิดาด้วย โดยมีมูลเหตุคือความสนใจส่วนตัวว่าขิมเป็นเครื่องดนตรีที่เริ่มจะแพร่หลายในสังคมไทยปลายยุคพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีผู้นำขิมไปบรรเลงในวงการดนตรีไทยหลายคน เกิดประทับใจลีลาการตีขิมแบบลูกกระโดดของ**ครูพุฒิ นันทพล** และ**ครูวิเวก จุฑมกร** นักตีขิมที่มีชื่อเสียงในยุคนั้น ก็พยายามที่จะไปเรียนรู้วิชาตามเพื่อนไปนั่งดูครูวิเวกต่อเพลงโดยไม่บอกให้ท่านทราบว่าตัวเองคือใครและเมื่อครั้นครูวิเวกรู้ความจริงก็ไม่กล้าต่อเพลงให้ แต่ครูวิเวกกลับขอร้องให้พาไปหาคุณพ่อขอฝากตัวเป็นศิษย์ ผลคือความรู้ทางขิมก็เกิดขึ้นมาในสำนักบ้านหน้าวังบูรพาฯ นั้นเอง โดยบิดาได้ทำทางเดี่ยวขิมขึ้นมาโดยตรงสำหรับนางสาวบรรเลงได้ฝึกฝนหลายเพลงด้วยกัน อาทิ ลาวแพน พญาโศก สารถี แขกมอญ เชิดนอก กราวใน ทยอยเดี่ยว ซึ่งเป็นทางขิมแบบเรียบร้อยต่างไปจากลีลาที่ครูวิเวกตี แต่ก็นับว่าเป็นจุดสำคัญที่ส่งผลให้เกิดการวางรากฐานระเบียบมือและหนทางในพัฒนาการของการตีขิมที่กลายมาเป็นแนวทางต่อเนื่องมาจนถึงชั้นลูกหลานและลูกศิษย์ของมูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะฯ ในช่วงเวลาต่อๆ ไป

หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)

ครูบรรเลงร่วมแสดงละคร

จางวางศร ได้รับพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็น **"หลวงประดิษฐไพเราะฯ"** เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ อายุได้ ๔๔ ปี

ราชทินนาม **"ประดิษฐไพเราะ"** นี้ถือว่าเป็นเกียรติยศอย่างสูงของชีวิตนักดนตรีไทยด้วยกัน เพราะผู้ที่ได้รับการยกย่องให้เป็น "ประดิษฐไพเราะ" ในยุครัตนโกสินทร์มีเพียง ๓ ท่านด้วยกัน คนแรกนั้นคือ **พระประดิษฐไพเราะ** หรือ **ครูมีแขก** ซึ่งเป็นแบบฉบับดุริยกวีผู้ยิ่งใหญ่แห่งกรุงรัตนโกสินทร์และเป็นครูของ**นายสิน**บิดาจางวางศรเอง และอีกท่านหนึ่งคือ **พระประดิษฐไพเราะ** นามเดิมว่า **ตาด ตาตะนันท์** ครูปี่พาทย์วังบ้านหม้อผู้มีส่วนร่วมในการนิพนธ์เพลงของ**สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์** และช่วยปรับปรุงทางเพลงและทางขับร้องสำหรับดนตรีปี่พาทย์ประกอบละครดึกดำบรรพ์อย่างมากมาย มาจนถึงตัวจางวางศร ศิลปบรรเลง การที่ได้รับพระราชทานนามตำแหน่ง "ประดิษฐไพเราะ" เป็นเครื่องหมายยืนยันถึงความเป็นดุริยกวีที่สามารถคิดประดิษฐ์เพลงดนตรีให้ไพเราะ เป็นที่ประทับใจผู้ฟัง และเป็นเครื่องแสดงภูมิปัญญาแก่ศิลปินดนตรีไทยโดยทั่วไป ดังจะได้เห็นจากผลงานดุริยนิพนธ์ของท่านที่เกิดขึ้นทั้งก่อนหน้าและภายหลังตำแหน่งพระราชทานนี้ว่ามีความไพเราะล้ำเลิศเพียงใด และถือเป็น**ดุริยกวี**ที่ผลิตผลงานเพลงออกมาอย่างแพร่หลายที่สุด มากที่สุด และเป็นที่นิยมกว้างขวางที่สุดในบรรดาดุริยกวีรุ่นเดียวกันหรือแม้กระทั่งรุ่นต่อๆ มาในภายหลังก็ยังไม่มีใครเทียบเท่า

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงโปรดปรานหลวงประดิษฐไพเราะฯ มาก หน้าที่สำคัญที่เพิ่มขึ้นจากครูดนตรีประจำวังบูรพาภิรมย์ก็คือการเข้าไปถวายเพลง

ดนตรีในพระบรมมหาราชวังร่วมกับวงปี่พาทย์หลวงของกรมมหรสพ ซึ่งท่านก็ทำหน้าที่สนองพระคุณอย่างสุดความสามารถก่อนถึงระยะการผลัดแผ่นดิน

เริ่มต้นชีวิตครูที่ราชินี กำเนิดโน้ต ๙ ตัว

ราว พ.ศ. ๒๔๖๘-๙ หลวงประดิษฐไพเราะฯ ได้รับมอบให้ทำหน้าที่เป็นครูดนตรีที่โรงเรียนราชินีจาก **ม.จ.หญิง พิจิตรจิราภา เทวกุล** อาจารย์ใหญ่โรงเรียนราชินี ที่บุตรสาวทั้งสองกำลังศึกษาอยู่ ซึ่งการสอนดนตรีไทยในระบบสถานศึกษาเช่นนี้เป็นสิ่งใหม่ที่แตกต่างไปจากการต่อเพลงให้กับลูกศิษย์ปี่พาทย์ในบ้านอย่างที่เคยทำมา นักเรียนราชินีที่มาเรียนดนตรีนั้นไม่มีพื้นฐานมาก่อน ระยะเวลาในการเรียนมีจำกัด หลวงประดิษฐไพเราะฯ ต้องสอนนักเรียนทั้งห้องเรียนให้พัฒนาทักษะดนตรีไปพร้อมๆ กัน

ผลคือได้มีการทดลองใช้โน้ตเลข ๙ ตัวขึ้นเป็นคู่มือช่วยให้ผู้เรียนได้เข้าใจดนตรีไทยง่ายขึ้น ย่นระยะเวลาในการฝึกสอนและช่วยการจำ รวมทั้งมีประโยชน์ในการนำไปวิเคราะห์และสร้างสรรค์เพลงใหม่ได้โดยไม่ต้องไปนั่งอยู่หน้าเครื่องดนตรีดังเก่าก่อน

ซึ่งในระยะนี้เองที่นางสาวบรรเลงมีส่วนช่วยบิดาและพี่สาวในการเอื้อความรู้ความสามารถสอนดนตรีให้แก่นักเรียนในโรงเรียนราชินีด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะบิดาซึ่งติดภารกิจทางดนตรีอยู่บ่อยๆ ไม่ว่างที่จะมาสอนได้อย่างเต็มที่และพี่สาวซึ่งสุขภาพไม่อำนวย

นับว่าชีวิตและหน้าที่แห่งความเป็น **"ครูบรรเลง"** ได้เริ่มต้นขึ้นในสถานศึกษาแห่งนี้ตั้งแต่ตัวเองยังเป็นนักเรียนอยู่ชั้นมัธยมปีที่ ๕-๖-๗ นอกจากนี้ยังได้ใช้ความสามารถทางภาษาอังกฤษโดยถูกเลือกไปทำหน้าที่ "ล่าม" ให้แก่พวกชาวที่ซึ่งต้อนรับพระราชอาคันตุกะที่มาพักอยู่ในพระบรมมหาราชวังในช่วงเดียวกันนี้ด้วย

ย้ายมาเป็นครูเบญจมราชาลัย เล่นละครนางสาวสง่า

นับแต่ปี ๒๔๗๐ เป็นต้นมา **ม.จ.หญิง จันทรนิภา เทวกุล** พระอาจารย์ใหญ่โรงเรียนเบญจมราชาลัยซึ่งเป็นโรงเรียนสตรีที่มีชื่อเสียงในการสอนวิชาสามัญและฝึกวิชาครู

ครูบรรเลง (คนที่ ๖ จากขวา แถวหลังสุด) และเพื่อนครูโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๔๙๑

ทำหน้าที่ "ครู"

ในขณะนั้น ได้ทรงเลือกนางสาวบรรเลงมาทำหน้าที่ครูสอนขับร้องเพลงไทยให้แก่นักเรียนตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ถึงมัธยม ๖ นักเรียนที่นี่ได้รับการคัดเลือกมาจากนักเรียนสตรีที่มีผลการเรียนดีในจังหวัดต่างๆ เพื่อมาศึกษาวิชาการก่อนที่จะกลับไปเป็นครูสอนในจังหวัดที่ส่งมาให้เรียน การเข้ามาเป็นครูเมื่ออายุยังน้อยนั้น ทำให้ครูบรรเลงเป็นขวัญใจของศิษย์ที่มีวัยใกล้เคียงกันเป็นอย่างดี ประกอบกับความรู้ทางดนตรีที่ได้รับอย่างเต็มเปี่ยมจากทางครอบครัวและความเชี่ยวชาญในการสอน มีผลงานการทำดนตรีประกวดในงานกาชาดได้รับรางวัลที่ ๑ ทุกปี มีการริเริ่มใช้ดนตรีไทยประกอบกายบริหาร มีการจัดงานแสดงละครพูดหน้าวังบูรพาฯ โดยใช้ศิษย์เบญจมราชาลัยมาแสดง และความสามารถอื่นๆ ที่ท่านมีอยู่มาช่วยสร้างผลงานและชื่อเสียงให้แก่นักเรียนของโรงเรียนนี้ ส่งผลให้ **"ครูวัยรุ่น"** คนนี้เป็นผู้ที่ศิษย์ทั้งหลายเคารพรักและนับถือ ศิษย์หลายคนจากโรงเรียนเบญจมราชาลัยยังคงผูกพันไปมาหาสู่กับท่านตลอดชีวิตไม่ว่าเวลาจะผ่านเลยไปนานสักเพียงใด

ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นเอง ครูบรรเลงได้ถูกเชิญให้แสดงละครการกุศลที่สามัคยาจารย์ในเรื่อง **"นางสาวสง่า รูปวิไล"** บทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ ท่านเล่าว่า ได้แสดงเป็นนางเอกละครรูปงามที่พระเอกมาหลงรัก แต่พ่อของพระเอกมาจ้างไม่ให้แต่งงานกับลูกชาย นางสาวสง่า รูปวิไล ก็รับคำและแสดงละครให้พระเอกผิดหวังกลับไป แต่เมื่อพ่อพระเอกมอบเช็คค่าจ้างให้ นางสาวสง่า รูปวิไล ก็ฉีกเช็คใบนั้นโปรยให้ดูต่อหน้า เพื่อแสดงให้รู้ว่า มิได้ทำเพราะเงิน และละครจบลงตรงนั้น

เข้าร่วมวงมโหรีหลวง

ในช่วงเวลาเริ่มต้นที่สอนเบญจมราชาลัยอยู่นั้น ท่านก็ได้ถวายตัวเป็นข้าหลวงฯ ใน**พระนางเจ้ารำไพพรรณี** พระราชินีในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเสนาบดีกรมวังเป็นผู้จัดการคือ **เจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ (ม.ร.ว. เย็น อิศรเสนา)** ขอให้ครูดนตรีไทยที่มีชื่อเสียงในยุคนั้นรวบรวมนักดนตรีไทยที่มีความสามารถเข้าเป็นมโหรีหลวงคือ **ครูพระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทิน)** และ **ครูหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)** จึงได้มีการรวบรวมบุตรหลานที่เป็นนักดนตรีฝ่ายหญิงเข้าถวายตัวเป็นมโหรีหลวงหญิงตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๙ จนได้ครบเป็นวงมโหรีซึ่งถือว่าเป็นรุ่นใหญ่

ระนาดเอก	ชิ้น ศิลปบรรเลง
ระนาดทุ้ม	บรรเลง ศิลปบรรเลง
ฆ้องวงใหญ่	ทองดี (ไม่ทราบนามสกุล)
ฆ้องวงเล็ก	ทองสุก (กลีบชื่น) บูรณพิมพ์
ระนาดเอกเหล็ก	สมใจ วรมิศร์ (ศิษย์ครูบรรเลง จากโรงเรียนเบญจมราชาลัย)
ระนาดทุ้มเหล็ก	ไม่ทราบชื่อ
ซอด้วง	แถม (ไม่ทราบนามสกุล)
ซอด้วง	ละมุน คงศรีวิไล
ซออู้	วงศ์ อักษรานุเคราะห์ (ศิษย์ครูบรรเลง จากโรงเรียนเบญจมราชาลัย)
ซออู้	ศรีครอบ (ไม่ทราบนามสกุล)
จะเข้	ภัลลิกา ศิลปบรรเลง
ขลุ่ย	เลื่อน (สุนทรวาทิน) ผลาสินธุ์
โทน รำมะนา	บรรจง (ศรีนาฏ) เสริมศิริ
ฉิ่ง	ไม่ทราบชื่อ
นักร้อง	ท้วม ประสิทธิกุล

หน้าที่หลักของมโหรีหลวง คือการบรรเลงดนตรีถวายแด่พระเจ้าอยู่หัวและพระราชินี รัชกาลที่ ๗ เพลงที่บรรเลงในพระราชพิธีต่างๆ เพลงตับ เพลงเกร็ดทั่วไป จะบรรเลงทุกประเภท ส่วนใหญ่จะบรรเลงเพลงที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ได้แก่**เพลงโหมโรงคลื่นกระทบฝั่ง เพลงราตรีประดับดาว เถา เพลงเขมรลออองค์ เถา** เป็นต้น

งานรับผิดชอบของวงมโหรีหลวง เช่น บรรเลงถวายในระหว่างเสวย ณ พระที่นั่งในพระราชวังสวนอัมพร มีเต็นท์ให้นักดนตรีบรรเลงอยู่บริเวณหน้าพระที่นั่ง มักบรรเลงในวันจันทร์ วันพุธ วันศุกร์ บรรเลงในช่วงเวลาประมาณ ๒๑.๐๐ น. จะผลัดกันบรรเลงกับวงมโหรีหลวงชายสลับกันแล้วแต่โอกาส บรรเลงในงานพระราชพิธีต่างๆ ในพระบรมมหาราชวัง เช่นงานวันเฉลิมพระชนมพรรษา